

psykologi - meditasjon - kultur - samfunn

dyade

4/20

110 KR

■ ACEM

KORONA

- slutten på den lange freden

Årgang 52

DYADE 4 2020

KORONA - SLUTTEN PÅ DEN LANGE FREDEN

LES OG SØK I DYADE

Har vi din e-postadresse?

Verden forandrer seg. I tillegg til papirutgaven vil alle abonnenter fra nå av motta Dyade i digital utgave.

Digitalutgaven er søkbar, lett å ta med seg overalt og kommer gjerne litt før papirutgaven.

Send din e-postadresse til dyade@acem.no

INNHold | KORONA - SLUTTEN PÅ DEN LANGE FREDEN

2	Pest, frykt og kaos <i>Leder</i>	36	Kaos! <i>Tom W. Ottmar</i>
4	Korona - slutten på den lange freden <i>Rolf Brandrud</i>	48	Lære å sky pesten <i>Martina Gaux</i>
22	Frykt og beven i en koronatid <i>Eirik Jensen</i>	58	Lykke i koleraens timer <i>Martina Gaux</i>

DYADE 4 2020 ÅRGANG 52

Redaktør av dette nummer|Rolf Brandrud Redaksjon|Turid Suzanne Berg-Nielsen Rolf Brandrud Svend Davanger Eirik Jensen
Dag Jenssen Halvor Eifring Vilde Haakensen Christopher Grøndahl Redaksjonsekretærer|Per Tonstad Sissel Roede Tonstad
Grafisk form|Pollyanna von Knorring Foto forside|Marian Kroell Unsplash Korrektur|Gunnhild Reistad Administrasjon|Acem
sekretariat Redaksjonsråd|Ole Gjems-Onstad Carl Henrik Grøndahl Torbjørn Hobbøl Are Holen Adresser|Postboks
2559 Solli, 0202 Oslo, Huitfeldtsgt. 49, 0253 Oslo Telefon|23 11 87 00 Bankgiro|6026 05 04048 Epost|dyade@acem.no
Hjemmeside|dyade.no Trykk|Flisa Trykkeri Utkommer|4 ganger i året Abonnement for året 2020|kr 390 Løssalg|kr 110
ISSN|0332-5748 (trykt utgave) 0807-2736 (digital utgave) ISBN|978-82-91405-68-1

Pest, frykt og kaos

Med korona-pandemien ble verden farlig igjen. Viruset svever som en usynlig fare i luften. Puster vi det inn, kan vi bli smittet, alvorlig syke og kanskje dø. Det er slutt på vårt normale liv hvor vi ubekymret har vært frie til å gjøre som vi vil.

Vi knytter gjerne en ny tidsstemning av frykt, uhygge og utrygghet til korona-pandemien som aldri tar slutt. Men tidsstemningen rommer langt mer. Hittil har vi på vår kant av verden fått leve med frihet og fred, vekst og velstand helt siden krigen. Det kan vi takke terrorbalansen mellom USA og Sovjet for. Men nå er 2 supermakter i relativ balanse blitt til 4 labile stormakter – USA, Kina, Russland og EU – som utfordrer hverandre og utfordres av folkeopprør på mange hold: Øst-Europa, arabisk vår, Hong Kong, Black Lives Matter, flyktningestrøm og Hviterussland. Her er det mange konflikter som raskt og uforutsigelig kan utvikle seg til å bli eksplosive. Vi utforsker hvordan vi har kommet hit.

Frykt er den primære følelsen korona vekker. Men frykten er svært ulikt fordelt. Noen føler den sterkt, mens andre knapt er redde i det hele tatt. Reaksjonene som vekkes overfor korona kan lære oss noe: Når kan frykt redde liv og når roter det bare til for oss? Et problem i forbindelse med korona er at frykt er ferskvare: Roper myndighetene ulv-ulv for ofte uten at noe skjer, mister frykten effekt.

Kaosteori er en annen innfallsvinkel til å forstå korona – denne retningen regnes som den siste av 1900-tallets tre vitenskapelige revolusjoner. Historien om sommerfugleeffekten kommer herfra – at vingeslag fra en sommerfugl i Amazonas kan føre til tornado over Texas. Og såkalte attraktorer kan ha stor effekt på labile systemer – sett ei bjelle på sauene og de andre følger etter. Les om hva kaosteori er og om scenariene for korona dette leder fram til.

Til slutt to Nobelprisvinnere om pest. I Albert Camus' *Pesten* sier en av personene at «Den eneste måten å føre mennesker sammen på, er å sende dem pesten». Romanen som har mange trekk vi gjenkjenner i koronapandemien, viser hvordan mennesker kan skape fellesskap også i en slik situasjon. Innfallsvinkelen i Thomas Manns *Døden i Venezia* er helt annerledes. Hans hovedperson Gustav von Aschenbach er en formell, distingvert herre som i koleraens Venezia gir seg hen i lidenskap og drift. Han opplever «lykke i koleraens timer» og «ser Venezia og dør».

God lesning,
Rolf Brandrud
Redaktør

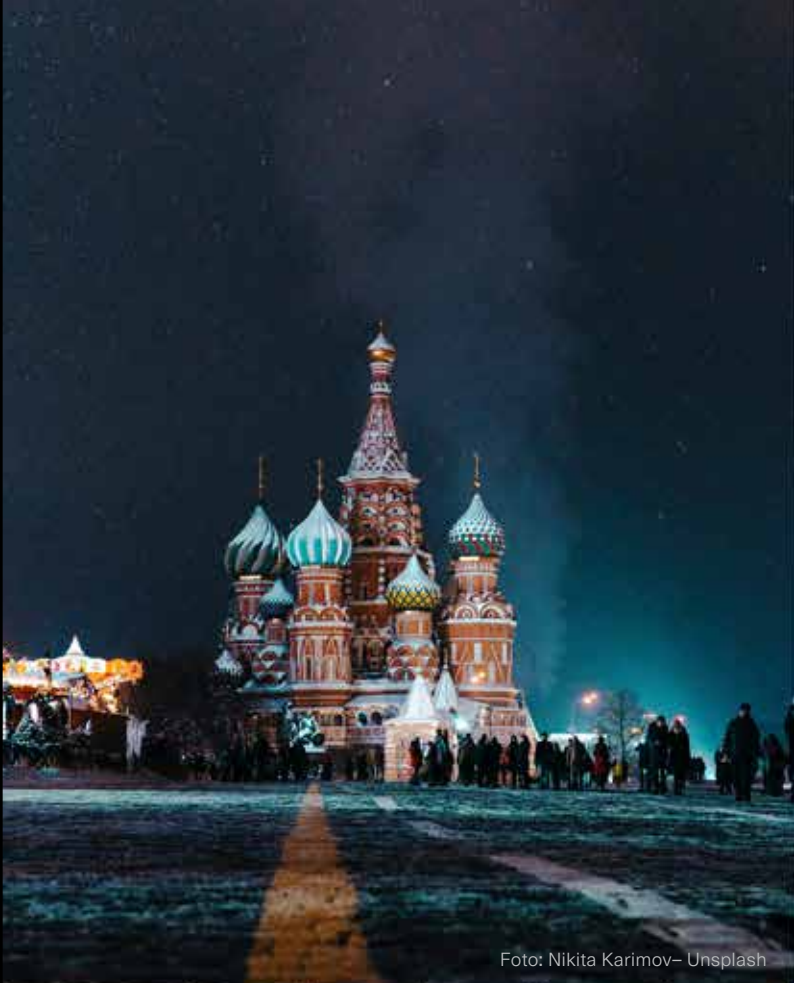

Foto: Nikita Karimov - Unsplash

Foto: Tom Coe - Unsplash

Korona – slutten på den lange freden

Det skulle ikke mere til enn et ørlite, usynlig og uskyldig virus for å snu hele vår verden på hodet. Vi kan ikke se viruset. Men vi vet at det kan være overalt omkring oss – svevende som en spraydunst i luften, liggende som en smittedråpe på en gjenstand eller en flate som en smittet person har berørt. Og vi vet at om vi får viruset med oss, så kan vi bli smittet og smitte andre, og vi kan kanskje bli alvorlig syke og i verste fall dø. Verden er blitt uberegnelig og farlig.

Koronaen vekker lengselen tilbake til det normale, slik vi hadde det før. Da vi kunne håndhilse og klemme på våre venner, juble sammen med andre over favorittlagene våre på fullsatte fotballstadioner og reise hvor vi ville – på haryturer til Sverige eller solferie i Syden. Vi kunne gjøre hva vi ville uten å tenke på livsfarlig smittefare.

DEN LANGE FREDEN UNDER DEN KALDE KRIGEN

I et litt videre perspektiv så rådet det fred og frihet, vekst og velstand på vår kant av verden. Slik hadde det vært lenge. Faktisk helt siden krigen.

Ganske visst var det ting å bekymre seg om. De eldre levde med «aldri mer 9. april» livet ut. Vi som ble voksne omkring 1968 hadde atombombene å verne verden mot. Og for neste generasjon lå økokatastrofen der som den endelige trussel. Ganske visst utkjempet USA kriger også under den lange freden – i Korea, Vietnam og Irak x 2. Og ganske visst var det også epidemier som førte til mange døde – HIV/AIDS og ebola. Men alt dette var langt vekk og rammet til dels også bare spesielle grupper – ikke oss.

For når vi i Vest-Europa og spesielt i Norden kunne leve med fred, frihet, vekst og velstand så gjorde vi det i ly av den kalde krigen. Supermaktene balanserte ut hverandre. Begge hadde atomvåpen og var inderlig klar over at ethvert atomvåpenangrep ville bli knusende gjengjeldt av den andre.

Konvensjonell krigføring var heller ikke så aktuelt. Sovjet hadde like mange menn under våpen som USA. Og med herredømmet Sovjet hadde sikret seg over Øst-Europa ville det bli lange forsyningslinjer og kalde vintre for felttog vestfra over slettelandet mellom Vest-Europa og Moskva. Det hadde både Napoleon og Hitler brent seg på tidligere.

Kort sagt, vi var på parti med USA som den sterkeste gutten i klassen, ble beskyttet som NATO-medlem og fikk gjenoppbyggingsstøtte gjennom Marshallhjelp og EU-tilknytning. Øst-Europa var på parti med Sovjet som var sterkt nok til å avskrekke fra krigshandlinger. Terrorbalansen og styrkelikheten i konvensjonell krigføring sikret freden i mange tiår.

Men uansett hvor mye vi har vennet oss til 75 år med den lange freden, så er den ikke det normale. Tenk bare på de foregående 85 årene hvor mennesker måtte gjennomleve tre Bismarck-kriger

i Europa, to verdenskriger, spanskesyken og holocaust.

Vår lange fred kom heller ikke til å vare evig. Om korona-pandemien markerer den endelige slutten på den lange freden, så er samtidsstemningen omkring den bare endestoppestedet for en ferd som har vært underveis lenge. Nærmere bestemt fra 1989 da Sovjetimperiet falt sammen og gjorde slutt på supermakt-balansen med USA.

SOVJETS NEDTUR OG DEN ØSTEUROPEISKE VÅREN

Vi lar inngangen til en ny, mer uforutsigelig og potensielt langt mer utrygg epoke starte hos Ivan Krastev. Han er statsviter fra Bulgaria og forfatter av tre aktuelle samtidshistoriske bøker om utviklingen i EU, Øst-Europa og korona-pandemien.

I 1989 var han 25 år og i ferd med å avslutte sine filosofistudier ved universitetet i Sofia, Bulgaria. Da Berlin-muren falt denne høsten og hele Sovjetimperiet raknet i løpet av de neste par årene, kom det fullstendig uventet på ham. For ham og hans jevnaldrende var Sovjetimperiet for stort til å mislykkes, for stabilt til å falle sammen, for atomopprustet til å bli nedkjempet og hadde overlevd for mye turbulens til å kunne kollapse. Men med ett var det utenkelige blitt både tenkbart og det selvfølgelig mest naturlige.

Når datidens Sovjetimperium kunne falle sammen så brått og uventet, kan det også skje med andre tilsynelatende solid grunnfestede institusjoner – som EU, USA eller Putins regime i dag. Opplevelsen av Sovjets fall ble en bevissthetsformende erfaring for Ivan Krastevs generasjon.

Sovjets sammenbrudd må for øst-europeere ha vært opplevd nærmest som å komme ut av et samfunn som hadde vært nedstengt – ikke bare et par måneder som hos oss under koronapandemien i 2020, men gjennom årtier med

Fra 1989 har Sovjet/Russland mistet først Øst-Europa og så møtt folkeopprør i både Ukraina og Hviterussland. Herredømmet over slettelandet mellom Vest-Europa og Moskva har flyttet seg vestover.

Sovjet-kommunisme siden 1940-tallet. Med ett åpnet grensene seg mot Vest-Europa og med det et vell av nye muligheter.

Ivan Krastev reiste til Vesten – først til Beograd, en by med et for ham fascinerende mylder av bokhandler og jazz-klubber, så til kulturimpulser i London og Paris og etter hvert til faglige dialoger med sentrale akademikere ved Oxford, Princeton og andre vestlige universiteter. Det tok et tiår før hans fascinans for alt vestlig gradvis begynte å slippe taket i ham.

Det hadde han til felles med svært mange jevnaldrende. Med porten til Vesten på vidt gap utvandret opp til 25% av befolkningen i mange øst-europeiske land. Det var for det meste de unge og mest produktive – 18 til 45 år – som reiste, og etterlot en aldrende og krympende befolkning i hjemlandet.

Hva var nytt i 1989? Å oppdage at selv den tilsynelatende uinntakelige institusjonen Sovjet brått kan falle sammen. Og at det er mulig å mobilisere store folkemasser i alle landene i

demonstrasjoner mot en tydelig motpol.

Dessuten en tredje avgjørende faktor. I Øst-Europa var det blitt mobilisert før - i Ungarn 1956, Tsjekkoslovakia 1968 og Polen 1981. Der vant ikke opprørene fram, fordi de ble slått ned med den sovjetiske arméen. Men i vårløsningen etter 1989 ble ikke arméen satt inn. Det hadde president Mikhail Gorbatsjov sagt nei til. De østeuropeiske regimene fikk ordne opp selv i konfliktene med sine folk. Hvorfor? Fordi Gorbatsjov hadde kommet til at Sovjetimperiet hadde sakkett fullstendig akterut i forhold til Vesten teknologisk og økonomisk – og han mente større åpenhet (Glasnost og Perestrojka) var nødvendig for å komme videre.

Internett er her et nøkkelord. I 1957 utløste Sovjets oppskytning av Sputnik panikk i USA. For kunne russerne sende opp en satellitt i bane rundt jorda, så kunne de også skyte raketter med atomvåpen mot USA. I rustningskapp-

løpet som fulgte ble det på begge sider pøst milliarder inn i militær forskning. Men det var en avgjørende forskjell – i Sovjet foregikk militærforskningen i isolerte forskningsbyer og institutter, mens den i USA skjedde ved kjente universiteter som MIT i Boston, Stanford og Berkeley i San Francisco og Austin i Texas. For kommunikasjon dem imellom ble kimen til internett opprettet (Arpanet) – og etter hvert ble internettet tilgjengelig for sivil bruk og fikk med tiden store økonomiske ringvirkninger. Resultat: boost for USA, stagnasjon for Sovjet, forteller internetthistorikeren Manuel Castells.

Tilbake til utviklingen i Øst-Europa. Der kom nå en første generasjon postkommunistiske ledere til makten – med tsjekkiske Václav Havel og polske Lech Walesa som de mest kjente. Havel har skrevet i boken «To the Castle and Back» om hvordan han nærmest ble båret inn i presidentpalasset på en folkelig begeistringsbølge preget av store forventninger til hva han

Foto: Claudio Schwarz Purzlbaum - Unsplash

kunne utrette. Der møtte han en etablert administrasjon med adskillige holdninger a la «Javel, herr statsråd!» som begrenset hva han kunne få til på innenriksplanet. Det førte til at han prioriterte det han kunne best, som var å pleie internasjonale kontakter med Clintons og andre. Med det bidro han suksessfullt til å knytte Øst-Europa til Europa, EU og NATO og skape distanse til Russland. Men på hjemmeplan vokste folks skuffelse over feilslåtte forventninger – og det ble etter hvert valgt nye andregenerasjon postkommunistiske ledere med mindre begeistring for Vesten.

USA ER OGSÅ SÅRBART OG PÅ NEDTUR
1990-tallet var USAs store tiår. Landet framsto som den ubestridte vinneren av den kalde krigen. Nå fantes det ikke lenger noen ideologi til å utfordre det vestlige, liberale verdensbilde, forkynte statsviteren Francis Fukuyama i sin berømte bok «The End of History and the Last

Man». Sovjets fall og de østeuropeiske landenes imitasjon av vestlige styreformers, livsstil og kultur bekreftet dette.

Men så kom Al-Qaedas terrorangrep på World Trade Center og Pentagon 9. september 2001. Det var sjokkerende uventet på flere vis. Al Qaeda var en ny og uventet aktør. USA var vant til at de hadde Atlanterhavet mellom seg og Europas kriger og konflikter. Her ble de for første gang angrepet på sitt eget fastland. Målet for angrepet var attpåtil USAs kjerneinstitusjoner innen økonomi og militærvesen. Og idéen å bruke passasjerfly som angrepsvåpen var det ingen som hadde tenkt på.

Det viste at selv den seirende supermakten USA er sårbar. Faktum var at USA på dette tidspunktet også var blitt en supermakt på nedtur. Landet gikk ut av andre verdenskrig som verdens totalt ledende nasjon både militært, økonomisk og kulturelt. De hadde i 1945 et nasjonalprodukt som var større enn resten av verden til

sammen. Men USAs andel av verdensproduksjonen måtte falle etter hvert som andre land gjenreiste seg. Andelen var på 40% i 1950, 30% i 1960 og 25% på 1970-tallet. Og i 2014 var USA ikke lenger størst i verden - da hadde Kinas nasjonalprodukt målt i kjøpekraft passert USAs.

Den gradvise utjevningen av det økonomiske styrkeforholdet mellom USA og Vest-Europa gjorde noe med forholdet dem imellom. EU gikk fra å være en krigsherjet region under gjenoppbygging til i økende grad å bli en økonomisk konkurrent. Og da USA etter 9/11 gikk til «War on Terror» ønsket amerikanerne at man ikke skulle se NATOs oppgave bare som forsvar av Vest-Europa, men at europeerne også skulle ta del i USAs krig mot terror i Midtøsten. Da så Donald Trump kom til makten i USA etter valget i 2016 gikk han et steg videre og skapte tvil om USA ville forsvare Vest-Europa hvis ikke de europeiske landene tok en større del av utgiftene til eget forsvar og satte inn minst 2% av sine statsbudsjetter på det.

Essensen av dette er at USA under Trump definerer seg mer og mer ut av supermaktrollen med et ansvar for å ivareta også en global verdens felles interesser, og søker seg over i en mer vanlig stormaktrolle med primært fokus på egne interesser. Eller som Donald Trump gjorde til sine slagord: «America First» og «Make America Great Again».

REVOLUSJONER – OPPRØR OG MIGRASJON
De store forandringene i tiårene etter 1989 kom ikke som følge av krig og væpnede konflikter, men ble utløst av folkelige opprør mot sittende regjeringer. Det gjaldt hva man kan kalle den øst-europeiske våren på 1990-tallet som ledet til demokratiske valg og tilknytning til NATO og EU.

Og det gjaldt den arabiske våren i 2011 hvor opprøret rettet seg mot autoritære politiske regimer fra Marokko til Jemen. Disse opprørene ble til dels tett fulgt i Vesten gjennom demonstranternes bruk av internett og spesielt Twitter

i sin kommunikasjon med hverandre og sine allierte. Opprørene var brede bevegelser i mange land, men det var kun i overgangen til demokratisk styre i Tunis de ga varige resultater.

Når det ikke lyktes å omskape autoritære land i Nord-Afrika og Midtøsten gjennom folkelige opprør, var migrasjon til Europa en annen vei til å skape seg et bedre liv for seg og sine. Vil du gi dine barn et bedre liv, er det beste du kan gjøre å la dem bli født i Tyskland eller Sverige. Det skriver Ivan Krastev. Det er lettere å revolusjonere livet for seg selv og sin familie ved å flytte til et annet land enn å arbeide politisk for å forandre styret i sitt eget land.

I 2015 tok nærmere en million migranter seg inn i Europa – enten via en østlig rute over Tyrkia til Hellas eller via en vestlig rute over Middelhavet til Italia. Flyktningebølgen dette året ble til en stor utfordring for Europa.

MOTREVOLUSJONER

Tidlig i prosessen tar Tysklands forbundskansler Angela Merkel flyktningestrømmen raust imot: «Wir schaffen das!» sa hun og la til at Tyskland er et sterkt land som vil mestre de problemer som måtte oppstå underveis. Dette er forståelig i lys av at Tyskland både har en historie for å ta imot flyktninger etter krigen – og ut fra Tysklands sterke økonomi med stor evne og stort behov for å ta imot og integrere migranter fra andre land. F.eks. bor det i dag så mange tyrkere i Berlin at den kan regnes som Tyrkias nest største by.

Likevel er dette siden blitt det mest kontroversielle Angela Merkel har sagt. Motstanden ble sterk mot å åpne for fri innvandring til Tyskland og det øvrige EU. Og her synliggjorde det seg en interessant splittelse mellom vest og øst. I vest var det kontroversielle at dette i all hovedsak handlet om ikke-europeiske innvandrere som kunne være vanskelige å integrere i en moderne vestlig kultur.

Også i Øst-Europa var man bekymret over ikke-europeisk innvandring. Men her kom et

annet sentralt moment i tillegg – nemlig avfolkning. Selv om det kom til uttrykk som en aggressiv avvisning av innvandring, så var det underliggende tema en demografisk panikk og kamp for å snu trenden med unge øst-europeere som emigrerer til Vesten. Når den aldrende majoriteten stemmer, skriver Ivan Krastev, så gjør den det med fantasien om en framtid hvor de selv blir en minoritetsgruppe i sine egne land og hvor deres kultur og livsstil vil være truet. Krastev mener den truede majoritetskulturens bekymring er et legitimt politisk poeng som det vil være et stort politisk mistak om liberale forkaster. 1968-kulturen klarte i sin tid å integrere seksuelle og sosiale minoriteter i mainstream. I dag bør liberale forsøke å gjøre det samme for dem som er redde for å tape sin egen kultur.

Det er dette bildet Ungarns statsminister Viktor Orban maner fram når han setter foten ned for muslimsk masseinnvandring til Ungarn. Det skal ingen få lov til å presse på landet. Ungarn skal bestemme selv over hvem som skal slippe inn. Og her har han bred støtte i så vel Ungarn som Polen og andre naboland.

Nå er det noen nyanser i bildet. Fram mot første verdenskrig var Øst-Europa blant de etnisk mest mangfoldige regionene i verden. I imperiene Østerrike/Ungarn og Det ottomanske rike levde mange folkeslag om hverandre. Men da imperiene falt sammen under krigen ble regionen deretter reorganisert ut fra prinsippet om «folkenes selvbestemmelsesrett». Så langt mulig skulle hvert folk bli sin egen nasjon. Denne oppsplittingen ble diverse steder fulgt av en etnisk rensing – som da grekerne i Tyrkia i 1923 ble sendt til Hellas og tyrkerne i Hellas til Tyrkia. Et hundreår senere har Øst-Europa svært rene folkegrupper med ned mot 1,5% andel med annen etnisk opprinnelse enn den nasjonale. Det betyr at det skal svært stor masseinnvandring til før den etnisk hvite majoriteten havner i mindretall og blir truet. Men frykten for muslimsk masseinnvandring er slagkraftig som retorikk – i Ungarn, Øst-Europa generelt

og i enkelte grupper i Tyskland. Stengning av grenser og grundig grensekontroll i forhold til korona-pandemien harmonerer godt med dette.

Det gjør også kritikk av det såkalte meritokratiet i Brussel. Meritter er i denne sammenheng prestasjoner den enkelte har samlet seg til sin CV: Eksamener med gode karakterer, ferdigheter utviklet over tid, kanskje også doktorgrader. Og meritokrater har nok på CV-en til å kunne gå inn og ut av jobber overalt – f.eks. i EU-hovedkvarteret i Brussel. De er såkalte «anywheres» som kan etablere seg hvor som helst. Mange av dem som emigrerte fra Øst-Europa etter 1989 er blitt nettopp anywheres. De står i motsetning til dem som ble igjen – «the somewheres» - som har en forankring og tilknytning til et hjemsted, en by eller region. Og mens anywheres kan finne seg til rette hvor som helst og gjerne flytte diverse ganger gjennom livet, så har somewheres en stedstilhørighet som gjør dem til mer lojale medspillere for lokale eller nasjonale myndigheter. Viktor Orban & co har sine viktigste støttespillere blant the somewheres og sine skyteskiver blant the anywheres.

Derfra går det også en linje til Brexit i 2016 i Storbritannia. Storbritannia er et land med en stor og ærerik fortid, med en kanal mellom seg og kontinentet og liten sans for å innordne seg byråkratiet i Brussel. Videre gikk de foran i den industrielle revolusjon og har gruver, fabrikker og byer med lang historie som ikke lenger er konkurransedyktige med nyere og mer moderne virksomhet. Kort sagt: Det er mange gruve- og industriarbeidere i Storbritannia som ikke får særlig anerkjennelse og brukbar lønn. Dette er noe av grunnlaget for det overraskende folkeflertallet i Brexit-avstemningen som nå sørger for at Storbritannia går ut av EU.

Linjen kan også trekkes videre til Donald Trumps like overraskende valgseier i 2016. Han tapte i antall stemmer, men vant valgmenene i avgjørende vippestater i det såkalte rustbeltet med hovedtyngden av USAs kull-, stål- og tungindustri. Også der er industrien

Foto: Jana Shnipelson – Unsplash

hardt presset av modernisering og utenlandsk konkurranse. Etter en gylden epoke fram til 1970-tallet har industriarbeidere ikke fått noen reallønnsøkning og opplevd en relativt sett fallende levestandard. Donald Trumps kamp mot meritokrater / anywheres i Washington og for å sette «America First» og gjøre «America Great Again, hadde i 2016 appell til disse gruppene.

KORONA 2020 – SLUTTEN PÅ DEN LANGE FREDEN

Så er vi fremme i 2020 hvor alt topper seg med korona-pandemi, Black Lives Matter, masseudemonstrasjoner i Hong Kong, amerikansk presidentvalg og folkeopprør i Hvite-Russland. Hvordan ser det geopolitiske bildet ut i dette året og hvilken plass har korona-pandemien i det?

KORONA BERØRER ALLE

Korona-pandemien har brakt en livstruende verden tett innpå hver enkelt i alle land. Pandemien har så langt spredd seg ut i hele verden med 41 million smittede og 1,1 million døde pr. 21.10. Selv om risikoen for alvorlig sykdom og død er størst for eldre og syke, så er faren for å bli smittet og føre smitten videre noe som berører alle. Håndvask, 1 meters avstand, munnbind og reiseforbud er blitt en del av hverdagen for oss alle. Vi er blitt en verden som snakker om det samme og har fått et felles fokus i en helt annen grad enn tidligere.

Dernest er korona-pandemien en stresstest for nasjonale myndigheters evne til å forholde seg til nye og annerledes utfordringer og sette inn de nødvendige smitteverntiltak. I neste omgang til å fremme støttepakker til næringsliv som

blir særlig hardt rammet av disse tiltakene. Og dernest å sikre seg en plass i køen for å skaffe vaksiner til sin befolkning hvis og når noen lykkes i å utvikle dette. Hvor godt eller dårlig disse oppgavene mestres gir tallene for nye smittede og døde relativt objektive svar på. Og de offentliggjøres daglig i media og på internett. Uansett hvor hardt Donald Trump og andre statsledere forsøker, så nytter det ikke å snakke seg ut av dårlig takling av korona-krisen.

4 STORMAKTER, 3 PROSESSER OG 2 GLOBALE UTFORDRINGER

Korona-pandemien skaper en samtidsstemning av frykt og utrygghet. Den tydeliggjør at vi har vært gjennom et markant tidsskifte fra den lange freden under den kalde krigen – og over i en langt mer utrygg og uforutsigelig tidsepoke. Vi ser ikke lenger en verden med to supermakter – USA og Sovjet – som har kontroll og styring over hver sin blokk av land. Nå er 2 supermakter med hver sin blokkpolitikk blitt til:

- 4 stormakter med ulike interesser: USA, Kina, Russland og EU.
- De står i ulike posisjoner i forhold til 3 prosesser: Økonomi, demografi og demokrati.
- De konfronteres med 2 globale utfordringer de ennå ikke har grepet alvorlig fatt i: Helse i forhold til bl.a. nye pandemier – og klima i verdens ferd mot global oppvarming og de effekter det med tiden vil få.

Her er det også tre tidshorisonter. Én er hva skriveren kan vite når denne teksten sluttføres primo oktober. En annen er hva leseren kan vite ut fra hva som har skjedd i mellomtiden når teksten leses fra desember og utover. Og en tredje er hvilke trender som kan bli virkelighet på kort og lang sikt deretter. Kort sagt – her beveger skriveren seg på tynn is, siden helhetsbildet her kan endre seg like raskt som utviklingen etter Berlin-murens fall.

Men vi forsøker: Hvordan avtegner det nye geopolitiske bildet med 4 stormaktaktører seg etter tidsskiftet i 2020?

USA ER FORTSATT VERDENS LEDENDE NASJON

Militærbudsjettet deres er like stort som for de neste 10 nasjonene til sammen. Økonomisk er Kinas BNP målt i kjøpekraft blitt større, men målt på tradisjonelt vis vesentlig mindre. Og demografisk har USA stor attraksjonskraft, ikke minst gjennom å ha noen av verdens beste universiteter – 5% av alle universitetsstudenter i USA er utenlandske.

Men nå er konkurransen økende, særlig økonomisk. Tradisjonelt var det billig masseproduksjon som ble outsourcet til Kina og India, mens innovasjon og produktutvikling forble i USA og Vest-Europa. Men nå blir Kina stadig sterkere også på utvikling. Det er selskapet Huawei som er blitt verdensledende på utbygging av 5G mobilnett, et eksempel på. Det har ført til at USA under Trump beveger seg vekk fra frihandel og over mot proteksjonisme for å beskytte amerikanske interesser i en begynnende handelskrig mot Kina.

Demografisk er USA tradisjonelt innvandrerlandet framfor noen. Det er innvandringen fra bl.a. Norge på 1800-tallet eksempel på. Under hele ekspansjonen fra øst mot Stillehavet hadde landet nye landområder å bosette og vekstmuligheter for det meste. Under den lange freden og kalde krigen forsynte de den vestlige verden med varer og kultur med stor attraktivitet. I dag er attraktiviteten for bl.a. utenlandske studenter ved universitetene fortsatt stor og også for meksikanske gjestearbeidere. Men ikke i samme grad.

Demokratisk har USA også vært en fanebærer. Landet har medier som ikke lar Trump dø i synden når han gjør kritikkverdige beslutninger. Men når han som landets president erklærer at han ikke nødvendigvis vil gå av frivillig etter et valgnederlag, da utfordrer han demokratiet.

KINA BYGGER SEG RASKT OPP

Landet er i befolkning mer enn 4 ganger større enn USA – 1,4 mrd. vs. 330 mill. Selv om prognosen for Kinas folketall fram mot 2050 er noe nedadgående, så har landet en stor og stabil befolkning å spille på. Samtidig utvikler landet en voksende og mer teknologisk avansert produksjon og blir i voksende grad produksjonsstedet for en vesentlig del av verdens konsum. Kina bygger seg opp internasjonalt gjennom utenlandsinvesteringer og alliansebygging med land i Sentral-Asia og Afrika gjennom sitt storstilte Belt & Road Initiative – den såkalte nye Silkeveien. Det blir distribusjons-veier for kinesisk produksjon. Samtidig er containerfrakt langt mer effektiv på skip – og Kina har fokus på å sikre skipsleder til Den persiske gulf og den mulig kommende nordlige skipsleden gjennom Arktis.

Kinas svake punkt er menneskerettigheter og demokrati. Kommunistpartiet holder sitt jerngrep og landet insisterer på at ingen utenforstående land har noe med å blande seg inn i det de definerer som Kinas interne forhold. De har så langt – med unntak som demonstrasjonene på Den himmelske freds plass i 1989 – klart å bevare kontroll.

Kontroll har de fortsatt over 1 million uigurer som er plassert i omskoleringsleire i det vestlige Kina. Men i Hong Kong har det vært vedvarende demonstrasjoner og uro. Byen ble overdratt fra Storbritannia til Kina i 1997 med en 50 års garanti for å få bevare sitt økonomiske og politiske system. Kinesisk undertrykking og avtalebrudd førte til masse-demonstrasjonene i 2019-2020. Men vestlige protester har ikke hatt vesentlig effekt – og ikke noe tyder på at man kan få et internt kinesisk sammenbrudd a la det som skjedde med Sovjet i 1989.

RUSSLAND ER PRESSET

Mens Sovjet sikret seg herredømme over Øst-Europa etter 1945 og holdt på det like fram til 1989, så står Russland under Putin igjen med

svært liten kontroll over det strategisk viktige slettelandet mellom Vest-Europa og Moskva. Øst-Europa knyttet seg til EU og NATO. Urolighetene omkring Ukraina i 2014 førte til et vestlig orientert, men ikke organisatorisk tilknyttet Ukraina. Og så kommer mas-sedemonstrasjonene mot president Aleksandr Lukasjenko i Hviterussland i 2020. Her har Putin lovet Lukasjenko militær støtte «dersom det blir nødvendig». Her står han åpenbart overfor noen risikofylte avveininger.

Han kan gjøre som Leonid Bresjnev i 1968 og sende hæren inn. Det vil redde Lukasjenko for en tid. Men spørsmålet er hvordan det internasjonale samfunn vil reagere. Da Putin annekterte Krim-halvøya tilbake fra Ukraina i 2014, kom det høylytte protester fra vest og handlingen er ikke blitt anerkjent. Men det skjedde ikke noe mer. Å sende inn arméen i Hviterussland vil være en større sak som kan utløse større og langt mer uvisse reaksjoner internasjonalt.

Han kan gjøre som Mikhail Gorbatsjov i 1989, si nei til militær støtte og overlate til Lukasjenko å komme til en løsning med sitt demonstrerende folk. Det vil Lukasjenko neppe klare. Det ville sannsynligvis ende med hans avgang og nyvalg etter kort tid. For Putin selv ville det være utfordrende. Dels fordi det kunne gi inspirasjon til økt folkelig opprør i Russland og krav om reelt sett frie valg også der. Og dernest fordi det ville bringe vestlig innflytelse enda et steg nærmere geografisk opp mot Moskva.

Eller han kan velge sin egen Vladimir Putin-vri og søke mot et tredje alternativ – å få Lukasjenko til å gå av frivillig og sikre seg at et nytt regime i Hviterussland fortsatt vil være en nær alliert med Russland. I dagens situasjon vil det sannsynligvis kreve økonomiske eller næringspolitiske ytelser.

EU OG NATO VED ET VEISKILLE

Hva ville skje om Putin satte inn den russiske arméen for å støtte Lukasjenko og slå ned opposisjonen mot ham? Ville det gå som da

Russland annekterte Krim – med protester og økonomiske sanksjoner, men ikke noe mer? Det er det mest sannsynlige siden Hviterussland ikke er medlem av hverken EU eller NATO. Men hva om Russland rykket inn i et av de baltiske landene? De er NATO-medlemmer og beskyttet av NATO-pakten om at et angrep på ett land i NATO er å anse som et angrep på alle. Hvordan vil land som Spania og Portugal se på å sette inn sine styrker i forsvar for f.eks. Estland? Hvor sikre vil de baltiske landene – eller for den del Norge – være på at USA ville sette inn sine styrker i en slik konflikt? I dag holder trolig NATO-garantien, men hvor lenge er dette en forpliktelse de europeiske NATO-landene kan stole på?

Når USA mer og mer vender sine europeiske allierte ryggen – og orienterer seg mot Stillehavet og Kina som økonomisk og politisk konkurrent, innebærer det at Europa i langt høyere grad enn i dag må ivareta sitt eget forsvar. Oppgradering av militærbudsjettene til et slikt nivå vil være en betydelig utfordring og kreve store ressurser.

Vil EU få sine 28 medlemsland med på det? Det er tvilsomt. For det er snarere klare tendenser til en desintegrering av EU. Storbritannia er på vei ut med Brexit. Og Ungarn, Polen og trolig flere østeuropeiske land har et voksende behov for å definere sin egen flyktningepolitikk og markere sin selvstendighet i forhold til byråkratene i Brussel.

Kjernen i EU-fellesskapet har vært EUs fire friheter - fri handel av varer og tjenester, fri kapitalflyt og fri bevegelighet for personer. Trenden fra USA med proteksjonisme, tollmurer og stengte grenser mot potensielle koronasmittede går imot disse frihetene. Vil det bli mer proteksjonisme også innenfor EU? Det vil være i pakt med holdninger i bl.a. de norske EU-debattene om «sjølberging og sjølråderett». Men for små land med stor utenrikshandel er nasjonal sjølberging ikke bærekraftig. Skal man kunne leve med proteksjonisme må det være minst på

Foto: Andrew Keymaster - Unsplash

EU-nivå.

Eller vil unionen holde fast ved sin frihetskjerne for dem som fortsatt vil være med? Det kan gå mot en avskrelling av noen land og en mulig styrking av en mindre kjerne av land med Tyskland og Frankrike som de toneangivende.

HVA AVTEGNER SEG I DET GEOPOLITISKE BILDET ETTER 2020?

USA er i tiltakende handelskrig mot Kina. Kina er under økonomisk og militær oppbygging mot en mer konfronterende linje når tiden er moden. Russland er under press fra folkelige opprør som bringer vestlig innflytelse stadig nærmere Moskva. EU er på vei mot avskalling og kanskje konsolidering av de gjenværende omkring EUs fire friheter. Og alt dette er innhyllt i folks frykt for en ennå ikke utryddet korona-pandemi og mistillit overfor nasjonale politikere som ikke klarer å nedkjempe denne livstruende faren.

FIRE STORMAKTER I MØTE MED GLOBALE UTFORDRINGER

Da gjenstår de 2 viktigste globale utfordringene – helse og klima. Hvordan vil USA, Kina, Russland og EU kunne lede an i et globalt samarbeid for å takle dem?

Vi er underveis i en korona-pandemi. Om vi er ved starten, midten eller slutten, det vet ingen. Vaksiner kan kanskje bli godkjent til vinteren. Men det kan også ta lengre tid. Pandemien rammer alle land. Den stiller alle overfor de samme problemer: Å identifisere de smittede, spore smitteveiene, sende mulige smittede i karantene, behandle de syke og begrave de døde.

Korona-pandemien er en global utfordring som berører alle og som ikke er over før den er over overalt. I en verden hvor en stor del av de 7,8 milliardene mennesker på kloden inntil nylig har vært på stadig reisefot – og snart vil ønske å være det igjen, vil muligheten for import-smitte og ny oppblomstring av pandemien i land etter land stadig være til stede. Derfor vil

det aldri være nok bare å nøytralisere alle pandemiutbrudd i eget land og så stenge grensene. Koronasmittede og syke også i fattige land vil representere en fare som må takles. Derfor er korona en global utfordring som krever globalt samarbeid.

Selv om utfordringen fra korona er global, ble den i 2020 bare møtt på nasjonalt nivå. Riktignok har Verdens Helseorganisasjon (WHO) hatt koordinerende oppgaver. Men WHO har hverken hatt ressurser eller autoritet til å spille noen sentral rolle. Det er de nasjonale myndigheter som har hatt og tatt ansvaret for å verne sine medborgere mot pandemien. Det er dem medborgerne har henvendt seg til. Man spør ikke hvor mange europeere som smittes, men antallet tyskere, franskmenn osv. Internasjonale organisasjoner som WHO, EU og det føderale USA har vært tilnærmet irrelevante.

Blir det også slik framover? Svaret på dette vil gi signaler om valget mellom prioritering av nasjonale eller globale perspektiver på den videre utviklingen. I heiagjengen for nasjonale løsninger finner vi Ungarn, Polen, Storbritannia, USA og Brasil. De vil ha seg frabedt diktat fra overnasjonale organer til hvor mange flyktninger de skal ta imot og å bli pålagt andre hensyn enn deres klare egeninteresser. De melder seg ut av felles vaksineprosjekter og satser i stedet på eksklusive kjøpsavtaler for å dekke egen befolkning.

Er det fornuftig å fortsette å løse globale problemer på nasjonalt nivå? Neppe. Det kan være mye å hente i samarbeid hvor de sent rammede lærer av de tidlig rammede, av felles utvikling av vaksiner og verneutstyr og av utvikling av felles policy.

Men én sak er å få små nasjoner med opplagt egeninteresse av et regulert internasjonalt samfunn til å slutte opp om høyverdige idealer om global solidaritet og samarbeid. I realpolitikens verden er det noe helt annet å få den nye stormaktklubben USA, Kina, Russland og EU til å konsolidere sine interesser og sette inn de

ressurser som kreves globalt.

Men kanskje er nettopp korona-pandemien en gylden anledning til å oppnå dette. For den er livstruende, rammer ikke minst stormaktene hardt og tar ikke slutt før selv Afrika har utviklet immunitet gjennom vaksine. Og om stormaktkvartetten faktisk lykkes i å etablere det nødvendige samarbeid og skaffe de nødvendige ressurser for å takle globale utfordringer på helsefeltet, kan det skape en plattform for deretter å kunne gå mer offensivt inn også på klimautfordringene.

Frykt og beven i en koronatid

«Enhver kan bli sint – det er ingen kunst. Men å bli sint mot den rette personen og med den rette styrken og på riktig tidspunkt og av den riktige grunnen og på den riktige måten – det er ikke en evne alle har og er ikke enkelt.»

Aristoteles, Den nikomakiske etikken, Bok 2 1108b

Covid-19 - pandemien kan vekke sinne – mot ungdommer, eller eldre, som ignorerer smittevernbestemmelser, mot myndigheter som stenger for mye eller for lite, mot viruset selv. Den primære følelsen koronaen vekker i oss er imidlertid ikke sinne, men frykt. Frykten er velbegrunnet – covid-19 er et meget farlig virus.

Frykten for viruset er imidlertid ujevnt fordelt. Noen føler frykten sterkt, holder seg stort sett hjemme i mer eller mindre permanent lockdown, setter livet på vent og tør ikke en gang å gå i butikken av frykt for smitte. Andre er knapt redde, fester ufortrødent i fadderuken mens de nyter samvær og sommervarme, eller ignorerer karantenebestemmelsene, drar på haryhandel til Sverige og gir blaffen i helsemyndighetenes råd. Hvordan koronaen får oss til å reagere og oppføre oss varierer altså – ikke bare

fra person til person, men også fra land til land. For å parafrasere Aristoteles:

Enhver kan føle frykt – det er ingen kunst. Men å føle frykt overfor det rette og med den rette styrken og på riktig tidspunkt og av den riktige grunnen og på den riktige måten – det er ikke en evne alle har og er ikke enkelt.

Hvorfor er vår frykt for viruset så ujevnt fordelt? Og hvorfor får den oss til å reagere så ulikt, og til dels irrasjonelt, i møtet med pandemien? Hvordan vi reagerer på covid-19-trusselen kan lære oss om hvordan våre fryktreaksjoner fungerer – når de er adekvate, og når de ikke fungerer godt. Det igjen kan gi oss innspill på hvordan vi kan lytte til frykten, og til å korrigere for fryktens fordreieende virkninger, når fremtidige farer truer.

Fadderukens fristelser virker sterkere enn koronafrykten.

HVORFOR FRYKTE?

Frykt er en følelse vi alle kjenner. Den oppstår i oss når vi opplever at noe er farlig eller truende. Evolusjonen har utstyrt oss med denne evnen av gode grunner: Frykten får oss til å søke å unngå det som er farlig. Uten frykt ville vi ikke overleve lenge, men gått rett ut i trafikken, kastet oss fra høye tak, lekt med giftige slanger, osv.

De som ikke føler frykt, utsetter seg i større grad for å bli rammet av det som kan skade og i verste fall være helt ødeleggende. Og om det skjer, er sannsynligheten større for at de totalt fryktløse rammes, kanskje til og med dør, og dermed ikke får formert seg. De overdrevent fryktløses gener vil derfor over tid tendere til å bli borte.

Evolusjonen premierer imidlertid ikke entydig de fryktsomme. I urtiden, da våre grunnleggende egenskaper utviklet seg, ville den utpreget feige og fryktsomme mannen, som var redd for både skygger og mørke og alt som virket truende, neppe virket særlig tiltrekkende på kvinner. Hun vil i stedet gjerne ønsket seg en mer modig partner som kunne beskytte henne og hennes barn mot farer, og ikke en som heller gjemte seg ved enhver faretruende anledning. Genene til kvinnen som var så fryktsom at hun gjemte seg istedenfor å beskytte sine barn, ville også forsvinne når de ubeskyttede barna som bar hennes gener, ble angrepet av ville dyr eller møtte andre farer.

Det er riktignok en stund siden urtiden. Men de basale kreftene som formet våre grunnleggende følelsesmessige reaksjonsmønstre er fortsatt til stede. Og de vil ikke alltid være tilpasset det moderne livs utfordringer – for eksempel en koronaepidemi. For eksempel er det i et evolusjonspsykologisk perspektiv nærliggende å tenke at behovet for å vise mot og å være sammen med andre jevnaldrende, vil

være mer dominerende blant ungdom, som er i en aldersfase hvor de skal øve seg i sosiale ferdigheter og i å møte og finne frem til attraktive partnere. Fadderukens fristelser virker sterkere enn koronafrykten.

La oss se nærmere på hvilke grunnleggende fryktreaksjoner de aller fleste er utstyrt med, og hvordan de både kan hjelpe oss, og gjøre at vi tar mindre kloke beslutninger, i møtet med koronaepidemien.

FRYKT ER ERFARINGSBASERT

Frykt er basert på våre erfaringer om hva som fremstår som farlig.

Noen ganger er disse erfaringene «kollektive», og nedfelt i medfødte reaksjonsmønstre, uavhengig av våre individuelle erfaringer. Et eksempel er vår umiddelbare frykt for høyder. Allerede små spebarn har en slik spontant innbygget frykt – lenge før de selv er blitt utsatt for smerte eller skader etter å ha falt. Eksperimenter viser at små barn som krabber bortover et gulv vil stanse når de kommer til et sted hvor gulvet ser ut til å ende i et fall – og det selv om gulvet fortsetter men fortsettelsen er laget av tykt bærekraftig glass.

Foto: US National Institute of Health

Evolusjon har premiært instinktiv frykt for høyder av naturlige grunner. Den samme instinktive frykten har vi ikke for stor fart, selv om det kan være langt farligere å krasje i 100 km/t enn å falle to meter. I urtiden var slik fart ikke mulig – og våre instinkter har dermed ikke fått utviklet seg på samme måte. Det moderne livet byr dermed på farer som vi ikke er utrustet for umiddelbart å frykte.

Det hører likevel til unntakene at frykt er nedfelt i våre instinkter. Regelen er snarere at mennesker frykter det de selv har erfart er farlig, eller hvor andre har formidlet hvor farlig det er. Frykt er altså noe vi først og fremst lærer. Og det innebærer at om vi ikke tidligere har erfart eller lært av andre hvor farlig noe er, kan det være langt vanskeligere å mobilisere frykten som beskytter oss. De færreste av oss har erfart en pandemi av det omfang og alvorlighetsgrad som koronaen. Skal vi kunne mobilisere en adekvat grad av frykt, trenger vi derfor hjelp.

FRYKT OG FANTASI

Har vi selv erfart noe som er farlig, vil det sette spor i sinnet som gjør at vi helst vil unngå dette på nytt. Selvfølgelig gjelder ikke dette unntaksfritt: Noen pirres av det som er farlig, og vil oppsøke det igjen. Det kan være fordi det å oppsøke fare – bevisst eller ubevisst – oppleves som tegn på mot og styrke, noe som også premieres av evolusjon (jf. hva kvinner vil foretrekke i mulige partnere).

Fryktens spor i sinnet vil normalt kunne fremkalles av hukommelsesbilder som hjelper oss til å forutse hvordan ting kan komme til å skje om vi ikke unngår en ny fremtidig fare. Livet er fullt av slike eksempler. For et år siden brakk jeg kravebeinet i en sykkelulykke. Etter det har jeg erfart en markert ulyst mot å sykle. Tanken på å sette meg på sykkel bringer straks assosiasjoner til hvor vondt det var å falle (en frykt jeg ikke hadde tidligere).

Eksperimenter viser at om vi kan forestille oss hvordan den farlige situasjonen arter seg –

se den for oss i livlige indre bilder – vil vi ha en tendens til å vurdere situasjonen som mer farlig enn den kanskje egentlig er, og tilsvarende om vi ikke kan se dette for oss. Skoleeksempelet er frykten for å bli spist av hai. De aller fleste vil levende kunne se for seg hvordan det ville være å bli angrepet av en hai og ligge blødende i vannet med avbitte bein eller armer. Vi vil derfor spontant oppleve at haien er et veldig farlig dyr.

Den sobre statistikken viser imidlertid at det er uhyre sjelden at noen i havet blir drept av haiangrep. (I 2019 var det i hele verden 64 haiangrep, som resulterte i 2 dødsfall.) Derimot er malariamyggen ansvarlig for at svært mange dør i verden. I 2018 opplyser WHO at det i alt var 228 millioner mennesker som fikk malaria, og at 405 000 døde av sykdommen. Men et myggestikk fremkaller ikke de samme livlige og grusomme indre bildene som et haiangrep, og vi frykter derfor malariamyggen mindre enn vi statistisk burde. (Leseren kan selv gjøre et eksperiment. Se på de to bildene nedenfor - hvilket fremkaller størst frykt?)

Foto: Alamy stock photo

Foto: Media.istockphoto.com

Mellom 50 og 100 millioner mennesker døde av spanskesyken – trolig flere enn de som døde i første og andre verdenskrig til sammen. I motsetning til verdenskrigene var imidlertid spanskesyken inntil korona-pandemien nærmest glemmt. Det skyldes trolig at denne pandemien inntraff mot slutten av første verdenskrig, hvor de kollektive erindringsbildene allerede var fylt av gass-angrep, skyttergravskrig, piggråd og meningsløse angrep mot forsvarsstillinger hvor tusenvis blir meid ned med maskingeværer. Spanskesyken evnet ikke å fremkalle like sterke og inntrykksfulle erindringsbilder i vår kollektive hukommelse.

Korona-epidemien er her en tilsvarende utfordring. Selv om covid-19 når dette Dyade-nummeret går i trykken har tatt livet av over en million mennesker i verden i løpet av vel et halvår, er det ikke umiddelbart lett å danne indre bilder av hvor farlig den virkelig er. Her er det velkjente bildet av hvordan viruset ser ut:

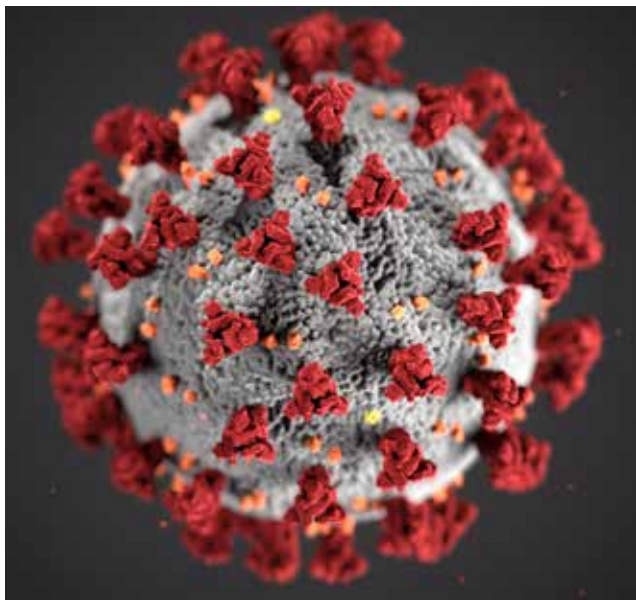

Foto: CDC - Unsplash

Forstod man ikke allerede hva bildet forestiller, ville man tenkt at dette ligner et moderne kunstverk – kanskje en skulptur man kunne komme over i en utstilling på Henie Onstad Kunstsenter.

Bildet har ikke samme evne til å utløse umiddelbare emosjonelle reaksjoner som disse:

Foto: Mehmet Yildiz

Foto: Donovan Reeves - Unsplash

Spanskesyken evnet ikke å fremkalle like sterke og inntrykksfulle erindringsbilder i vår kollektive hukommelse.

Eller Kittelsens bilder av svartedauen:

Bilde: Theodor Kittelsen , Nasjonalmuseet

Bilde: Theodor Kittelsen , Nasjonalmuseet

Bildene fremstiller ikke årsaken til pesten – virus eller bakterier. Likevel uttrykker de noe vi umiddelbart gjenkjenner: Frykten for den smittsomme og dødelige sykdommen. Får vi imidlertid ikke hjelp av slike bilder som minner oss om hvor farlig pesten er, kan vi fort glemme faren. Det er grunn til å tro at også frykten for smittsomme sykdommer er nedlagt i oss som en følge av evolusjon; de dødelige konsekvensene

av smittsomme sykdommer var en realitet for menneskene lenge før vi utviklet teorier om hvordan sykdommene oppstod og smittet – tenk på vår spontane avsky for avføring. Adferd som medførte nedsatt risiko for smitte gir evolusjonære fordeler, selv om den ikke er tuftet på forståelse av hva årsaken til smitten egentlig er.

Nordmenn var overraskende lojale overfor smitteverntiltakene

TILPASSE SEG ELLER LA VÆRE

Da epidemien nådde Norge, stengte myndighetene ned svært mye av det normale samfunnslivet på meget kort tid. Dette var de sterkeste og mest inngripende tiltakene noensinne i fredstid: Forbud mot alle kulturarrangementer, idrettsarrangementer og organisert idrettsaktivitet, stengning av alle skoler, barnehager og andre utdanningsinstitusjoner, stengning av alle landets flyplasser og grensekontroll, forbud mot å besøke hytter i andre kommuner, avlysning av muntlige eksamener i videregående skole, avlysning av russefeiring.

Tiltakene fikk umiddelbare dramatiske og svært negative konsekvenser for både privatlivet og næringslivet. Hotell- og turistindustrien ble umiddelbart lammet, en rekke virksomheter måtte permittere ansatte, og foreldre måtte arbeide fra hjemmekontor mens barna også var hjemme.

I ettertid har skarpskodde jurister påpekt at en rekke av tiltakene trolig til og med var i strid med Grunnloven, og derfor strengt tatt ulovlige, bl.a. hytteforbudet: Grunnlovens § 106 bestemmer at «Enhver som oppholder seg lovlig i riket, kan fritt bevege seg innenfor rikets grenser og velge sitt bosted der.» Ikke desto mindre vakte de svært få protester, og de aller fleste fulgte reglene og forbudene. Størst motstand vakte nok hytteforbudet, men også her var de fleste lojale.

Nordmenn går ikke generelt for å være blant de mest autoritetstro. Snarere synes de fleste i Norge å ha en velutviklet antiautoritær sans, og verdsetter frihet og uavhengighet. Det er derfor ikke så lite overraskende at så få protesterte mot de omsegripende tiltakene.

Det er klart at mange oppfattet at situasjonen var helt ekstraordinær, og ekstraordinært farlig,

både for egen og andres helse, og at tiltakene derfor hadde gode grunner for seg. Men det er langt fra en unntaksfri regel at en befolkning oppfører seg rasjonelt i slike situasjoner. Kanskje vi her fikk hjelp av noe evolusjonen har lagt ned i vår fryktpsykologi.

Evolusjonspsykologiske eksperimenter har vist at vi har en del spontanreaksjoner til felles når vi blir truet av smittsomme sykdommer. Forskeren Mark Schaller ved University of British Columbia in Vancouver karakteriserer disse spontanreaksjonene som en slags medisinsk forsikring. Alt som i utgangspunktet reduserer risikoen for infeksjon, vil gi en overlevelsesfordel. Våre ubevisste psykologiske responser overfor trusler om infeksjon kaller Schaller “adferdsimmunsystemet”.

Schaller la i et av sine eksperimenter først opp til at deltakerne skulle huske hvordan det var å være truet av infeksjon, ved å be dem beskrive en gang de tidligere hadde vært syke. Deretter testet han dem for grad av konformitet. I en test la han frem for studentene et forslag til endring av universitetets karaktersystem, hvor de kunne si seg “enig” eller “uenig” ved å plassere en krone i en av to krukker. En økt følsomhet for sykdom førte til at de fleste av deltakerne fulgte flokken og plasserte kronestykket i krukken med høyeste antallet mynter.

Forskere ved University of Hong Kong viste folk klipp fra filmen *Utbrudd*; de sterke bildene av en pandemi gjorde dem mer verdikonforme og lydige, og mindre tolerante overfor eksentrisitet eller opprør.

Det er nærliggende å tenke at villigheten hos nordmenn til totalt å endre adferd etter myndighetenes anvisninger og anbefalinger, også avspeiler våre innebygde adferdsmønstre i møte

med smittsom sykdom som er utviklet gjennom evolusjon.

Å ROPE ULV: FRYKT ER FERSKVARE

Det er imidlertid også andre krefter i fryktens psykologi som kan trekke oss i motsatt retning av å følge konvensjoner, anbefalinger og pålegg. Fordi frykt er erfaringsbasert, vil noe vi tror er farlig, men som vi eksponeres for i lengre tid uten at faren inntreffer, etter hvert også oppleves som mindre farlig. Denne egenskapen i vår psykologi brukes aktivt i terapi mot irrasjonell frykt – fobier. Den som lider av en fobi eksponeres sakte og gradvis for det vedkommende frykter – edderkopper, åpne plasser, lukkede rom - og erfarer gradvis at ingenting farlig skjer. Etter hvert vil fobien da avta.

Dette fører imidlertid til problemer i forhold til korona-epidemien. Førrige pandemi av tilsvarende størrelse var spanskesyken, for over

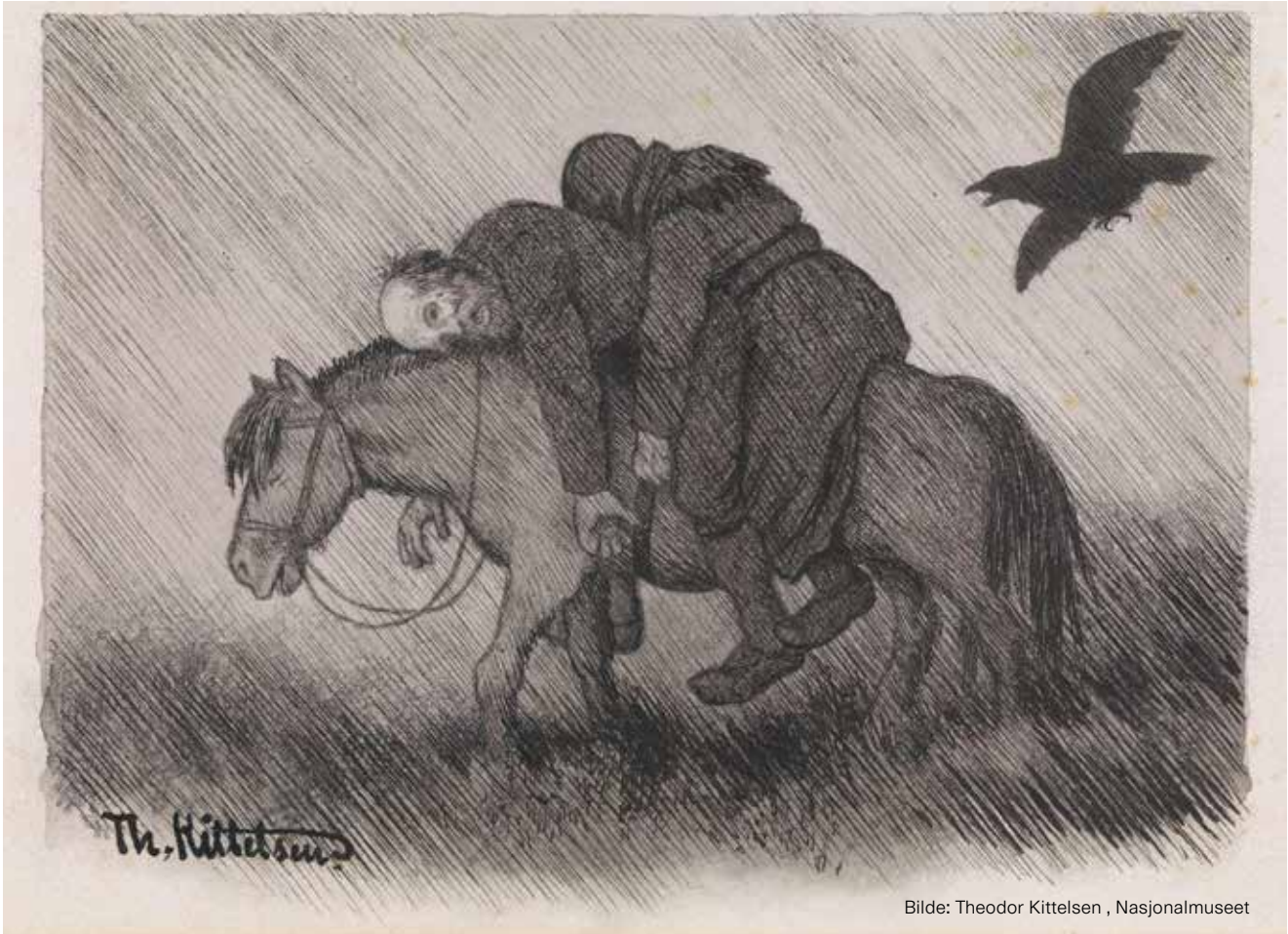
100 år siden. Lærdommen derfra har gradvis forvitret. Vi var ikke tilstrekkelig klar over at en slik pandemi kunne ramme hele verden igjen. Og det selv om en lang rekke fagfolk har advart mot faren, jf. bl.a. førstesideoppslaget i Time Magazine i mai 2017.

Når myndighetene i Norge lukket landet vårt så raskt etter at epidemien inntraff, førte det som kjent samtidig til enorme økonomiske og sosiale kostnader – arbeidsløshet, nedgang i økonomien, stengte skoler osv. Men den medførte også at våre myndigheter gradvis fikk en form for kontroll over spredningen, og den sank markert. Over flere måneder var det dermed nokså få som ble smittet, enda færre som ble alvorlig syke.

Fordi frykt er ferskvare, begynte dermed frykten for viruset å avta. Samtidig kom sammen, og dermed også behovet for å være sosiale. Dermed økte den sosiale omgangen, gjerne sammen med alkoholinntak. Smitterådene ble fort glemte, og smitten økte igjen.

At frykt er ferskvare, er en utfordring for helsemyndighetene. Igjen må de begynne å advare mot konsekvensene av å slippe opp på smitterådene. Følger folk advarslene slik at smitten igjen reduseres, vil imidlertid samme mekanisme inntre igjen. Spontant vil man kunne oppleve at myndighetene roper ulv litt for mange ganger, uten at ulven viser seg. Og myndighetene kan dermed bli tvunget til å skremme enda sterkere – og stenge ned enda mer, noe som igjen kan vekke motstand. Fryktens ferskvarekarakter blir dermed en betydelig utfordring i møte med en fare som kan være til stede over meget lang tid.

Media hjalp oss til å begynne med til å danne indre bilder av hvordan sykdommen rammet, noe som bidro til at vi ble forsiktige. Men media er selv avhengige av å fenge vår oppmerksomhet. Når en fare ikke lenger er ny, vil media ha mindre igjen for å skildre den. Det kan imidlertid hende at det er i den senere fasen av pandemien, hvor vi alle har hatt en tilbøyelighet til

Bilde: Theodor Kittelsen , Nasjonalmuseet

å slappe av, at vi ville være tjent med å få flere levende skildringer av hvor ille det kan være å bli syk av covid-19. Når frykt er ferskvare, trenger den hjelp av slike konserveringsmidler for å bevares slik at den kan fungere funksjonelt over tid.

Når dette Dyade går i trykken, foreligger ennå ingen utprøvd og godkjent vaksine. Ekspertene tror den først kommer en gang i 2021. Fryktens ferskvarekarakter vil da trolig utfordre oss mer og mer etter hvert som månedene går. Greier vi å holde på frykten, og oppføre oss klokt, så lenge?

FRYKTEN ER SELVOPPTATT

Vi frykter i større grad det som kan ramme oss selv eller våre nærmeste, i langt mindre grad

det som kan ramme folk som befinner seg i stor avstand fra oss – geografisk og kulturelt. Ebola er et langt farligere virus enn korona; covid-19 har en dødelighet på mellom 0,5 og 1,5%, Ebola på 60-70%. Men da Ebola-epidemien inntraff, rammet den primært folk i Vest- og Sentral-Afrika. Verdens helsemyndigheter lyktes med å forhindre at den spredte seg til oss. Ebola vekket dermed mindre frykt enn den kanskje burde.

Korona-pandemien oppstod i Kina. De færreste har venner eller familie i Kina. Selv i en verden som oppleves langt mindre i dag enn for 100 år siden, vil Kina spontant fortone seg som langt borte for de fleste. Da nyheten om epidemien oppstod, var den så langt borte at få opplevde umiddelbar frykt. Det gjaldt trolig også politikere, kanskje til og med i noen grad helsemyndigheter.

Igjen: det skyldtes ikke mangel på advarsler fra verdens epidemiologer.

Egenskaper ved hvordan korona-epidemien sprer seg kan, sammen med det selvopptatte i vår fryktpsykologi, gjøre den også langt farligere.

En stor del av de som smittes av viruset, opplever ingen symptomer. Mange får også milde symptomer. For rundt 80-90% er viruset dermed nokså ufarlig. Når et fåtall av dem som får viruset utvikler alvorlig sykdom, vil de fleste også spontant nokså naturlig også oppleve det som mindre farlig. Det gjør imidlertid viruset farligere for samfunnet. For når viruset er nokså ufarlig for 80-90%, er det for et mindretall på 20-10% alvorlig, og for rundt 0,3 - 1,5% til og med dødelig. Samtidig er viruset svært smittsomt. Antar vi at en som ikke har symptomer, eller milde symptomer, smitter to andre, som igjen smitter to, osv., vil den første som smitter, statistisk ikke forårsake alvorlige symptomer hos dem hun smitter (og statistisk sett vil det gjelde for alle som smitter i første ledd deretter). Det er altså for den som ikke løfter blikket fra dette umiddelbare og selvopptatte perspektivet, statistisk ikke så farlig selv å bli smittet, og det er heller ikke så farlig å smitte andre.

Men når smitten skjer eksponentielt, vil antall smittede i en slik utvikling øke svært raskt, og dermed også det antall som får alvorlige symptomer. Selv om de i prosent hele tiden vil være i et lite mindretall blant de smittede, vil det i antall likevel bli svært mange alvorlig syke svært raskt. Vårt helsevesen og vårt samfunn er simpelthen ikke dimensjonert for så mange syke. Det var slik pandemien utviklet seg i Italia og Spania, og det var i de første månedene også fare for at den kunne utvikle seg slik i Norden. Heldigvis skjedde det ikke i Norge (derimot i noen grad i Sverige). Men virusets egenskaper har ikke endret seg.

Fryktens selvopptatthet kan også forklare ulike reaksjoner mot to typer pålegg fra helsemyndighetene. Å vaske hendene, bruke hånd-

sprit og å holde avstand beskytter ikke bare andre mot smitte fra den enkelte, men beskytter den enkelte mot å bli smittet av andre. Alle har derfor en egeninteresse i å overholde disse smitterådene (selv om andre interesser kan virke sterkere).

Et tiltak som er innført i svært mange land, og som nå gradvis tas i bruk i Norge, er munnbind. Munnbind beskytter imidlertid primært andre mot å bli smittet, og i mindre grad den som bærer munnbindet mot selv å bli smittet. Egeninteressen ved å bruke munnbind blir dermed svakere, og motstanden og protestene desto sterkere, noe erfaring bekrefter fra flere land – USA, Tyskland og Spania.

JAKTEN PÅ SYNDEBUKKER

Som det meste som er uønsket, vekker pandemien et ønske om å finne en ansvarlig, eller noen å bebreide.

Donald Trump målbærer dette ønsket med all tydelighet når han kaller koronaviruset for «Kina-viruset», og gjentar og gjentar at det kom fra Kina, og at kineserne burde vært i stand til å stanse det. Slike beskyldninger ser foreløpig ut til å ha liten støtte i fagmiljøene, men med dagens klima av polarisering og falske nyheter, er det likevel mange nok som fester lit til beskyldningene til at det kan lette noe av trykket mot Trump. Trump og hans utenriksminister Pompeo har endatil støttet konspirasjonsteorier om at viruset ble utviklet med vilje i kinesiske laboratorier og deretter spredd til vår del av verden, underforstått for å undergrave Vesten, særlig USA.

Som vi alt har vært inne på, vil frykten for smittsomme sykdommer også gjøre folk mer lydhøre overfor konvensjoner og sosialt press; evolusjon har premiert slik adferd. Graden av lydhørhet er imidlertid også ujevnt fordelt. I sommer har det vært en lang rekke reportasjer om ungdom som fester, blir beruset, og som i ungdommelig livsglede og alkoholrus ignorerer smitteråd. Særlig fester i forbindelse med

semesterstart på ulike høyere utdanningsinstitusjoner skapt problemer. Ungdommen har alltid forarget eldre. Deres adferd i koronatiden er intet unntak.

I Dyade 1/2020 er tema skam. Her argumenterer redaktøren for at aktiv bruk av skamkortet i samfunnsdebatten – «shaming» - virker fordreierende og ødeleggende. Synspunktene er velbegrunnede, men kan også overse at skamfølelse, og aktiv vekking av skam, også har en viktig sosialregulerende funksjon. Når denne forfatteren er snart 70, og for lengst har lagt sin utagerende ungdomsfase bak seg, fortøner utsagnet «Ungdommen burde skamme seg! De kan jo smitte folk som er mer utsatt enn dem – egne besteforeldre, for eksempel», vanskeligere å avvise. Men det er likevel ikke sikkert at dette

skamkortet vil være så effektivt å trekke overfor ungdom i en helt annen aldersfase.

FRYKTEN ER OPPMERKSOMHETS- INNSNEVRENDE

Frykt innsnevrer oppmerksomheten, og retter den mot det som oppleves som umiddelbart farlig. Angripes du av en tiger, vil oppmerksomheten ikke så lett også omfatte de vakre blomstene i jungelen tigreren springer ut av; det er tigreren, og lite annet, du blir opptatt av. Også det har evolusjonsmessige forklaringer; ble du også opptatt av blomstene da tigreren angrep, ville du ikke være fullt så godt rustet til å forsvare deg.

Vi merker en slik kollektiv innsnevring av oppmerksomheten i koronatiden. Daglig fores vi med nyheter om smitteutviklingen, nye tiltak,

Foto: Devin Avery - Unsplash

oppblomstring, vaksine osv. osv. – mange snakker nå om Dagsrevyen som «Koronarevyen». Faren ved en slik innsnevring av oppmerksomheten er imidlertid at den gjør oss mindre årvåkne overfor andre farer som kan true, om enn i større tidshorisont. Koronapandemien er selv et eksempel. Som alt nevnt, manglet det ikke på advarsler mot farene ved en pandemi før dette viruset blomstret opp, jf. bl.a. nevnte forside av Time Magazine. Men da advarslene kom, var verden opptatt av andre trusler, særlig trusselen fra terrorgruppen IS. Og er det noe terrorgrupper er eksperter på, så er det å skape frykt – langt ut over den objektive faren de representerer.

Pandemien kan tilsvarende gjøre at vi mister evnen til å beskytte oss mot andre farer som også kan være til stede. En del av farene kan ha langt

mer ødeleggende konsekvenser enn korona. Filosofer og forskere betegner slike farer som eksistensielle: de kan true hele menneskeheten.

Et nærliggende eksempel er faren for atomkrig. En slik krig kan medføre at et uhyggelig stort antall mennesker dør, både på kort og lengre sikt. Få tenker på denne faren, slik man gjorde på 1950- og 60-tallet. Fra min barndom i USA husker jeg selv at foreldrene til mange av mine skolekamerater bygget små tilfluktsrom under husene sine, og lagret mat og vann i tilfelle atomkrig. I dag virker denne frykten fremmed – verden har jo ikke gått under til tross for 75 år med atomtrussel. Men forklaringen på at atomtrusselen ikke manifesterte seg, mener mange var at den virket svært avskrekkende på motparten, og dermed skapte en terrorbalanse:

Den som begynte en atomkrig, ville med all sannsynlighet også utløse utryddelsen av eget land og egen befolkning.

I dag er det imidlertid flere land som har atomvåpen; noen av dem er dessuten styrt av despoter som ikke ser ut til å være styrt av samme rasjonalitet; Nord-Koreas Kim Jong Un er kanskje fremst i rekken. Man vet også at terrororganisasjoner arbeider aktivt for å få tak i atomvåpen. Vi vet også at til tross for internasjonale avtaler og forbud, arbeider mange land med å fremskaffe biologiske og kjemiske våpen, bl.a. å utvikle virus som langt overgår korona i farlighetsgrad. Også her vet vi at terrorgrupper arbeider mot samme mål. Klimakrisen regnes også av mange eksperter som en eksistensiell trussel ikke bare mot menneskeheten, men mot alt liv på kloden.

Vender vi blikket tilbake til pandemien, vet vi at den har hatt enorme negative konsekvenser for verdensøkonomien. Disse konsekvensene er politikere og befolkning fullt klar over. I Norge er vi i den enestående heldige stilling av vi kan bruke av et Oljefond for å lindre smerten; slik er det ikke i de fleste andre land, hvor seddeltrykkeriene går for fullt for å trykke nye penger for å holde i gang økonomiene, eller i alle fall hindre at de fullstendig kollapser. Noen har reist spørsmålet om ikke tiltakene mot pandemien vil ha større negative følger enn de dødsfall og andre menneskelige lidelser de er ment å forhindre. Svaret vet ingen – det avhenger blant annet av hvor raskt en vaksine kommer på plass.

Og eksperter advarer mot at enda farligere pandemier kan inntreffe i fremtiden. I all sin grufullhet er ikke koronaviruset det verste viruset, all den tid det ikke rammer alle, og bare

den eldre delen av befolkningen med særlig styrke. Kanskje neste virus rammer yngre i stedet, slik tilfellet var for spanskesyken.

EN FARLIG VERDEN

Moderne mennesker har vært vant til en grad av trygghet – økonomisk og sosialt – som gjennom størstedelen av vår historie har vært helt ukjent. I tidligere tider var sykdom og død en helt selvfølgelig del av hverdagen, og det oppsto pandemier hele tiden: Svartedød, tyfus, kolera, kopper, tuberkulose, polio. En etter en er det utviklet vaksiner mot alle disse forferdelige sykdommene, og vi kan derfor uerkjent ha dannet oss en oppfatning om at vi ikke lenger er så sårbare for slike farer. Pandemien er her en vekker.

Noen kan kanskje til og med mene at den var betimelig, og at vi bør være takknemlige for at den har tvunget oss ut av en kollektiv sløvhets. Plutselig kan vi ikke lenger ta vår trygghet og helse og økonomi for gitt. Plutselig forstår vi igjen hvor farlig verden er – koronakrisen har bl.a. gjort at flere nå også er oppmerksomme på klimakrisen. Noe i oss våkner, og begynner å leve igjen. Kunsten er å få med seg denne våkenheten uten at hele livet domineres utelukkende av frykt, og irrasjonell adferd i forlengelsen av denne. For igjen:

Enhver kan føle frykt – det er ingen kunst. Men å føle frykt overfor det rette og med den rette styrken og på riktig tidspunkt og av den riktige grunnen og på den riktige måten – det er ikke en evne alle har og er ikke enkelt.

Koronapandemien og været har noe til felles. Begge er kaotiske, uhyre komplekse systemer. Lovene som styrer dem, er enkle. Utfordringen er at alt virker sammen med alt. Da blir det fort komplisert. Og ikke bare i materiell forstand. Det fysiske påvirker det mentale og omvendt. Hvordan skal vi håndtere kaos?

Kaos!

For bare noen tiår siden pleide vi å si at Meteorologisk institutt på Blindern "spår" været. De var som magikere, lik gubbene og kjerringene som i tidligere tider tolket værtegn, kjente på gikta, lyttet inni seg. Siden 1980-tallet har meteorologene samlet inn økende mengder data fra værsatellitter og utviklet kompliserte beregningsmodeller. Datamaskinene ble gradvis svært kraftige.

Likevel vil ingen meteorolog med respekt for sitt fag si noe sikkert om været lenger frem i tid enn ca. to uker. Værmelding og epidemiologi handler om det samme: «dynamiske, komplekse systemer».

KOMPLEKSITET?

Hva er et komplekst system? Det er en samling med noe - vind og nedbør, smittede personer - hvor alt påvirker alt. Det er som et biljardbord hvor kulene ligger tett sammen klare til spill. Du skyter den svarte kula inn i klyngen av de andre. Den ene kula treffer en eller to av de andre, disse treffer igjen sine naboer med ulik kraft, vinkel og spinn. Slik går det videre. Kulene fyker til alle kanter og danner et mønster. Tenk så at hver av kulene har innebygd motor. De fortsetter å fyke av gårde og dulte borti alt og alle. Ingenting står stille. Tenk at det er trilliarder av slike kuler. Legg så til at kulene også er styrt av mental vilje. Hvordan?

Folk vil ikke sykle, men heller ta buss, trikk og bane. De vil ikke sykle fordi de er sinte på syklistene. Eller de gidder ikke fordi jobben mangler dusj og et sted å tørke vått tøy. Folk vil

helst kjøre bil til jobben, men det er blitt for dyrt, for mye kø, for mange irriterende syklistene. De tar buss.

De blir smittet på bussen.

Din holdning til sykling påvirker dermed utviklingen av pandemien. Tenk på alt annet som også spiller inn. Tenk på de mange republikanerne i USA som mener at demokrater prøver å lure dem når de sier at ansiktsmaske er lurt. Det er irrasjonelt.

Vi er alle irrasjonelle, på en eller annen måte. Vi tenker at "det gjelder ikke meg", "det er sikkert ikke så farlig", "jeg skal bare ...", "jeg stoler ikke egentlig på myndighetene, de skjuler noe ...". Dine tanker om verden påvirker pandemien.

I NEWTONS GREP

Men først og fremst lever vi i en svunnen tid. Newtons tid. Vi lærte på skolen om årsak og virkning. Enkle årsaker, direkte virkninger.

Vi er oppfostret med klassisk mekanikk. Den sier at energien fra det første skuddet mot biljardkulene forplanter seg utover. Mønsteret som dannes er komplekst, javisst, men lovene bak er ikke kompliserte. Bevegelsene kan regnes ut ganske nøyaktig. Lovene ble oppdaget og formulert av Newton, Kepler, Galilei og Kopernikus for over tre hundre år siden.

Jo, mønsteret som dannes blir komplisert, men det kan beregnes. Men det er før systemet blir "dynamisk", stadig endrer seg, før det begynner å "leve" på egenhånd, før vi tar med at hver kule har motor og en egen drivkraft.

Som virus og vær har det. Været tilføres energi fra solen. Pandemien tilføres energi fra organismene viruset inntar ved at de brukes som yngleplasser.

Når alt er så komplekst, og samtidig i kontinuerlig endring - hvordan skal man "spå" den videre utviklingen av en pandemi? Og ikke minst, hvordan kan man forhindre at den får utvikle seg og herje fritt?

FHI prøvde å holde styr på noen hundre skiturister som hadde vært i Italia og Østerrike. Man registrerte bevegelsene deres i dagene før og etter at de ble smittet. Man prøvde å finne ut hvilke andre skiturister - kuler om du vil - de hadde dultet borti. Hvem disse igjen hadde dultet borti.

Hvis disse skituristene hadde fått lov til å dulte fritt videre etter hjemkomst, ville smitten eksplodert. Smitte ville ført til mer smitte, som ville gitt mer smitte osv. Selvforsterkning kalles slikt. En tornado fungerer på tilsvarende vis. Noen dras med, flere dras med, alle dras med. Eneste løsning var å holde skituristene i ro inne til de garantert var friske. Ta fra dem motoren så de ikke kunne dulte mer. Fjerne energien.

SOMMERFUGLEFFEKTEN

For å kunne regne på kompleksitet, må man kjøre enorme mengder ligninger om og om igjen i lange sekvenser for å se hvordan ting faktisk utvikler seg. Man må studere hvert enkelt av trilliarder av "dult". Man må se på hvordan kulene påvirker hverandre. Resultatet blir raskt trilliarder ganger trilliarder hendelser som alle må analyseres. Slike simuleringer ble først mulig da datamaskinene kom for alvor.

Med myriader av hendelser dannes det mønstre. Du kan se det i fugleflokker. Forskerne har funnet ut at fuglene er "programmert" til å holde en viss avstand til hverandre når de flyr. For stær er den visstnok ca. 70 centimeter. Deretter handler alt om mat. Energien som driver flokken kan være en smakfull mygg.

Når én av fuglene oppdager en mygg, vil

den fly etter den. Det holder med kun én fugl. Fuglene i umiddelbar nærhet vil følge etter for å holde på sin faste avstand. De som er lenger unna, vil også måtte justere posisjonen sin gjennom en gradvis avtakende dominoeffekt. Det arter seg som en bølge i fugleflokken som forplanter seg utover inntil avstandene mellom alle fuglene igjen nærmer seg 70 centimeter.

Mønstrene bevegelsene skaper, kan studeres. I stedet for å beregne bevegelsene til hver eneste syke person (som smitteappen til FHI prøvde å gjøre) eller hvert enkelt atom i atmosfæren, kan vi se på mønstrene og dermed vite noe om hva som er sannsynlig utvikling videre.

I 1961 jobbet matematikeren Edward Lorenz ved Massachusetts Institute of Technology (MIT) i Boston på østkysten av USA med å modellere et værsystem med tolv ulike variabler. Han hadde til rådighet en LGP-30 datamaskin med mindre kapasitet enn et av dagens musikkjulekort. Det tok uendelig lang tid.

Han hadde kjørt en full runde med simulering og fant ut at han ville se nærmere på en avgrenset del ved å kjøre akkurat denne om igjen. For å spare tid, tok han det sentrale tallet fra ett bestemt tidspunkt, foret det inn i maskinen og startet derfra.

Den puslete maskinen, bestående av noen få tusen radiorør, kunne levere tall med seks siffrer nøyaktighet. Men på papirutskriften han satt med var dette blitt avrundet til tre sifre. 0,506127 var printet ut som 0,506, som han så startet kjøringen med.

Resultatet ble høyst uventet. Ved å endre bare ørlite grann på ett eneste tall, ble utviklingen av været radikalt annerledes enn ved første simulering. Han hadde oppdaget sommerfugleffekten. Myggen.

Dersom en sommerfugl i jungelen i Brasil slår lett med vingene, kan det resultere i en tornado over Texas i USA. Slik ble den presentert for publikum. Mikroskopiske endringer hvor som helst i et stort, dynamisk system kan gi ekstreme utslag i den videre utviklingen.

Foto: James Wainscoat – Unsplash

Derfor tør ikke meteorologene garantere noe som helst om været. Derfor holder epidemiologene alle muligheter åpne. Bare Trump, Bolsonaro og deres like er sikre i sin sak. De stoler fortsatt mest på Newton.

KAOSLOVENE

Ordet kaosteori ble visstnok uttalt for første gang på en konferanse i 1977. Det er en pur ung vitenskap. Man sier ofte at 1900-tallet gav oss tre vitenskapelige revolusjoner: Kvantemekanikken, Einsteins relativitetsteorier og kaosteorien.

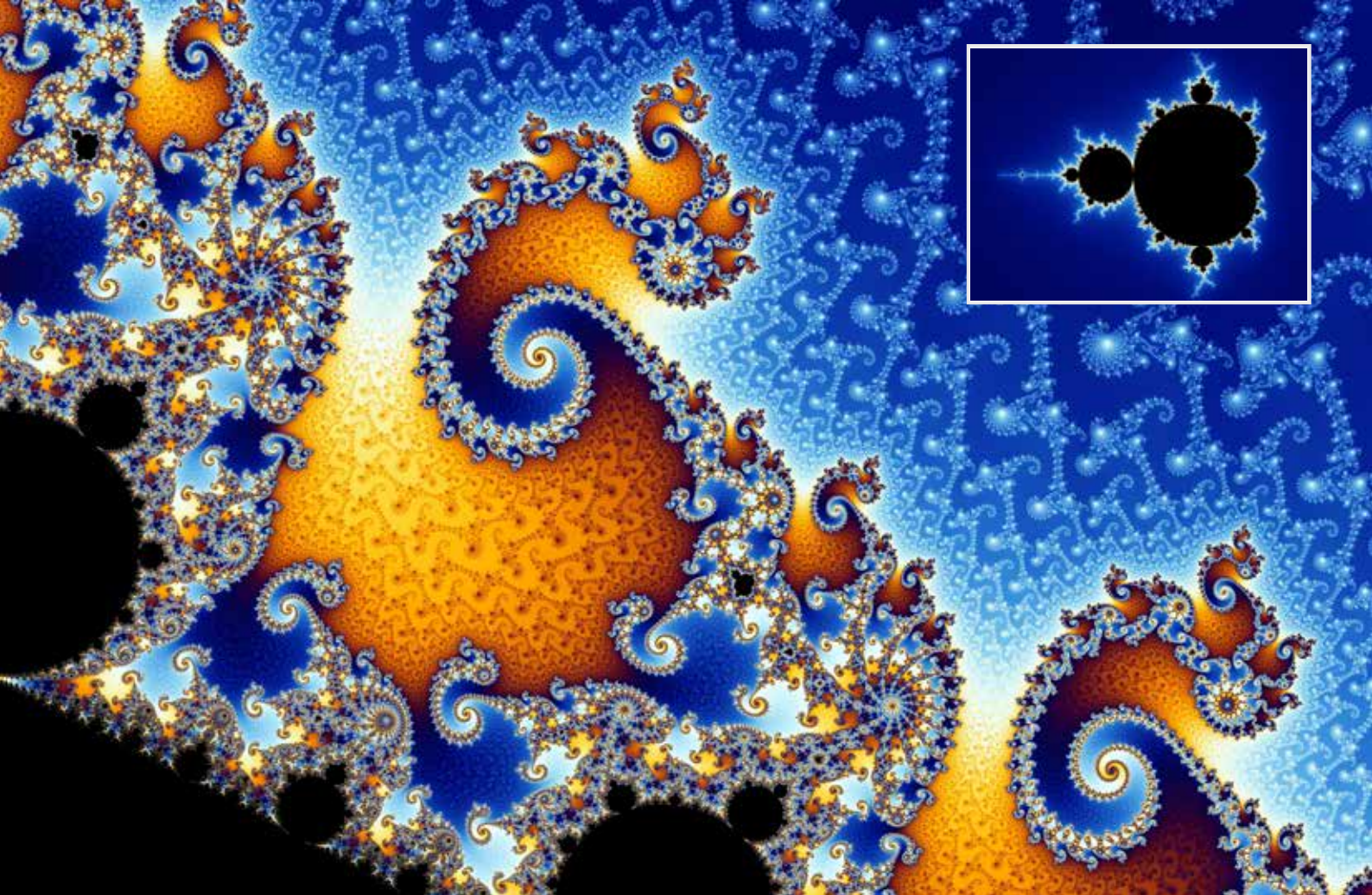
“Kaos” betyr likevel ikke at alt er kaos. Ordet er gresk og betyr slett ikke uorden, som har sitt eget ord; tarakhe. Kaos derimot, for grekerne, var det store potensialet som eksisterte før kosmos. Gudene formet kaos med sin vilje til det vi alle tusler rundt i, universet. Fra 1600-tal-

let er disse nyansene glemt og kaos er kaos. De fleste tenker at kaos er “tilfeldighet”. Det er feil. Det er en tilstand vi ikke kan forutsi, men den er ikke uten lovmessighet. Ingenting er det.

I et stort, komplekst, bevegelig system dannes det altså mønstre som vrir og vender på seg, oppstår og forsvinner. Disse mønstrene blir dannet av “noe”. Dersom systemet er ustabil, dvs. på randen til å bryte sammen eller endre seg, så trengs det bare en sommerfugl. Dråpen som får begeret til å flyte over. En mygg. Dette er betydningen av “kaos”, at hva som helst kan skje fordi systemet er ustabil.

Dersom systemet surrer og går som det pleier, er i en slags balanse som ser ut til å vare nærmest evig, snakker vi derimot om kompleksitet. Solsystemet er et komplekst dynamisk system, men det er heldigvis ikke kaotisk - får vi håpe.

Straks noe interagerer, spiller sammen med

Et nærbilde av Mandelbrotmengden (hele vises oppe til høyre), et vakkert eksempel på en fraktal. Grensen på denne mengden har fraktaldimensjon = 2. Fraktaler har også den egenskapen at du finner lignende (men ikke eksakt like) komplekse strukturer på alle skaleringsnivåer.

noe annet - så trer kompleksitetslovene, som dekker alle situasjoner og ikke bare ustabil kaos, i aksjon. Her er fem av de viktigste:

- **Attraktorer:** Når noe er stort og sterkt, så dominerer det over det som er mindre og svakere. Tenk de populære jentene i skolegården. Tenk på fuglene som følger flokken.
- **Sommerfugl-effekten:** Dersom det ikke finnes noen sterke attraktorer i et område, kan selv en liten hendelse utvikle seg til å bli en attraktor, som gradvis får stadig større virkning, ofte gjennom feedbacksløyfer.
- **Feedback:** Du har sikkert hørt hylingen når lyden fra høyttalerne på en scene fanges opp av mikrofonene som så sender lyden til høyttalerne igjen. Når resultatet av en prosess føres tilbake

til den samme prosessen, kan det skje en voldsom forsterkning slik at alt løper løpsk.

- **Selvorganisering:** Attraktorer og feedback fører raskt til at bestemte mønstre blir så dominerende at de vanskelig lar seg endre. Et eksempel er språk. Når alle i et land snakker norsk, har alle som blir født inn i landet en sterk tendens til å også snakke norsk. Når planetene rundt Solen først har funnet en stabil bane, har de en tendens til å holde seg i den. Fuglene ønsker å holde 70 centimeters avstand.
- **Fraktaler:** Lovene gjelder for stort og smått. Vi ser dermed de samme mønstrene på alle nivåer i naturen. Vi kan zoome inn og ut og finne at alt ser "likt" ut. Et elvedelta ser ut som mønsteret i et blad.

MENTALT=FYSISK

Alle disse mekanismene, lovene, styrer alt, overalt, innen alle områder - både fysiske, organiske og mentale.

Kaoslovene styrer murmureringen i fugleflokkene over Roma og gnuenes vandringer på Serengeti-sletten i Tanzania. De styrer økonomi og gruppetenking. Undervisning og kunstig intelligens. De brukes til å beregne transportsystemer og strømforsyning. Politikk. Kunst. Mote. Julefeiringen. Vitsemakeri. Pandemier og vær. Alt, for å si det med tre bokstaver. Alt her i verden er dynamisk og komplekst. Alt flyter, som en annen greker sa.

Kaoslovene gjelder altså både for materielle og tankestyrte fenomener. Både biljardkuler og vitser. Det er observert. Det er dokumentert.

Julen er en attraktor. Den får oss til å foreta valg i hodene våre, blant annet om å dra ut og kjøpe julegaver altfor sent. Om å sette i gang med julebakst omtrent samtidig alle sammen. Julen er en idé. I høyeste grad, kan man si, for det er en idé om at Gud ble født som menneske på Jorden for to tusen år siden. Mer luftige idéer skal du lete lenge etter. Eller konkrete, alt etter som du ser det.

Det fysiske og mentale går på kryss og tvers i julen, til glede for noen, frustrasjon for andre. Kompleksitetslovene gjelder for hele greia. Skulle man peke på en Gud oppi denne sjauen, måtte det være kaoslovene. Dette antyder noe om hva verden i virkeligheten er, men det er en annen historie.

PANDEMI-KAOSSET

For å forstå koronapandemien, må vi ty til kaosteori. Camilla Stoltenberg i Norge og Anders Tegnell i Sverige gjorde nettopp det. De konkluderte svært ulikt. Det å tolke et komplekst system som utsettes for endringer, er så komplisert at ingen kan klandre dem.

La oss likevel glemme selve viruset. Det er en sommerfugl, en mikroskopisk organisme som kom til å snu verden på hodet. Når det stormer

som verst i Texas, er sommerfuglen glemt. Slik har det også gått med "koronaen".

Det ene tok det andre. Da danskene stengte skolene sine 11. mars, skapte de en "attraktor". Danmark er på et vis større og sterkere enn Norge. Statsminister Mette Frederiksen var et knepp mer på'n enn Erna. Mette tok ledelsen. Norge stengte skolene dagen etter, en torsdag i mars som mange av oss vil huske.

Media fungerte, som alltid, som en forsterker, en feedbacksløyfe, et hylekor. Dagen etter at skolene og barnehagene ble stengt var én - 1 - person død av covid-19 i Norge. Men det var ille i Italia. Følelsen av krise toppet seg. Særlig i mediene. Alle kulturarrangementer ble forbudt, treningssentre stengt, all idrett avlyst, alle utesteder og alle gudstjenester.

Ser du at dette er et dynamisk system med attraktorer? Noen går foran og skaper presedens. Noen gir redselen mat. Spre ryktet om en mygg. Sett bjelle på en sau og resten følger. Bjellesauen er en attraktor.

Donald Trump tok kontant grep og stengte all innreise til USA, først fra Kina, så fra Europa. Han var en enda større attraktor enn Mette Fredriksen, selv om Trump har begrenset kredibilitet. Trump er født med et kaos-gen, han gjør ofte ting som får stor effekt og det vet han. Han kjenner mekanismene i hele seg. Han trykker på de ustabile punktene, misnøyen. EU svarte med å stenge alle grenser. All flytrafikk globalt gikk i stå. Verden gikk lynraskt i svart på en rekke områder.

PANDEMIEN SOM DABBET AV

Hver eneste dag dør ca. 3400 mennesker i trafikken, verden sett under ett. Det gjennomsnittlige antallet døde mennesker daglig av covid-19 har lenge ligget rundt 5000. Responsen var i mange tilfeller ikke proporsjonal med trusselen. Vi har ikke stengt veiene fordi folk dør på dem. Vi stengte derimot ned store deler av samfunnet, for eksempel flytrafikken.

Fra sommeren begynte man å teste folk mer

intest. Resultatet var at man fant flere med covid-smitte. Mange av disse hadde antistoffer i blodet fordi de hadde hatt sykdommen tidligere, men ikke blitt oppdaget da. Andre var reelt syke på det tidspunktet de ble testet.

Med økt testing fant man - naturlig nok - et stigende antall syke eller tidligere syke. Trump hadde forsåvidt rett da han allerede på vårparten sa at jo mer du tester, desto flere smittede finner du.

Samtidig har ikke dødstallene økt.

Hvordan reagerte samfunnet? Det ble snakket om en bølge nummer to. Flytrafikken forble stengt. Munnbindene kom på igjen. Folk ble på nytt oppfordret til å jobbe hjemme. Innen en rekke sektorer i samfunnet ble restriksjonene og prøvelsene forlenget. Frykten økte. For hva? Ser du at media og myndigheter er en like stor faktor som viruset selv?

Den kritiske fasen av pandemien var i realiteten over i juni. Du godtar sikkert ikke dette sånn uten videre, med all støyen og angsten som har spredt seg. Ta en titt på denne videoen, så får du det forklart litt grundigere: <https://youtu.be/8UvFhIFzaac>

VI HAR INGENTING Å FRYKTE MER ENN FRYKTEN SELV?

Aftenposten skrev 13. mars at det verste ville komme i perioden mai-august. De tok feil. I pinsehelgen rundt månedsskiftet mai-juni var badestrendene og parkene i Oslo stappfulle av solhungrige mennesker. Bussene også. Jo, det kom noen bekymrede reaksjoner i mediene, men folk flest brød seg ikke stort lenger - ikke så veldig. Dødstallet i Norge nærmet seg null. Det er i skrivende stund (slutten av september) fortsatt meget lavt - per dag.

Utover i august og september ble igjen frykten hauset opp av den røde kurven med antall smittede. Dødstallene per dag globalt var stabile, faktisk svakt nedadgående. Ser du at dette er kaos i full utfoldelse? Folk følger myggene media og myndigheter.

Utviklingen av pandemien var et dynamisk, komplekst system som fulgte kaoslovene. Forstod vi dem? Neppe. Men vi forstod nok til at pandemien hittil ikke fikk tak i Norge. Vi grep tilstrekkelig inn i kaosmekanismene. Stoltenberg og Tegnell visste hva de gjorde.

Vi hadde lært noen triks med å holde avstand. Holde oss borte fra superspredere - attraktorene. Vi holdt oss hjemme dersom vi snufset for å ikke fungere som forsterkere, stoppe feedback-sløyfene, eller tilbakekoblingen som det heter på norsk.

Nedstengningen av økonomien og skolene, reiseforbudene, lukkingen av grenser, stopp i all sosial aktivitet i større grupper, portforbud mange steder i verden ... osv. En del av dette synes i ettertid å ha vært uproporsjonalt. Men hvordan kunne vi vel vite det da?

Tegnell i Sverige mente han visste det. Han stod hardnakket på at all frykten som spredte seg i verden trolig ikke var begrunnet. Han visste også at selv om du klarer å stoppe en sky, så forhindrer du ikke hele stormen. Smitten ville finne veien gjennom samfunnet uansett, før eller siden. Slik er kaoslovene. Når kreftene er satt i sving, kan nesten ingenting stoppe utviklingen.

Sannheten er antakelig at viruset har spredt seg nokså aktivt under radaren over hele verden. Folk har sannsynligvis utviklet antistoffer i større grad enn vi antok. Dødstallene viser dette. Når pandemien er tilbakelagt, kommer evalueringene. De vil trolig konkludere med at vi overreagerte.

Men, på den annen side ... hvem vet. Å spå er vanskelig. Det er det skumle med komplekse systemer.

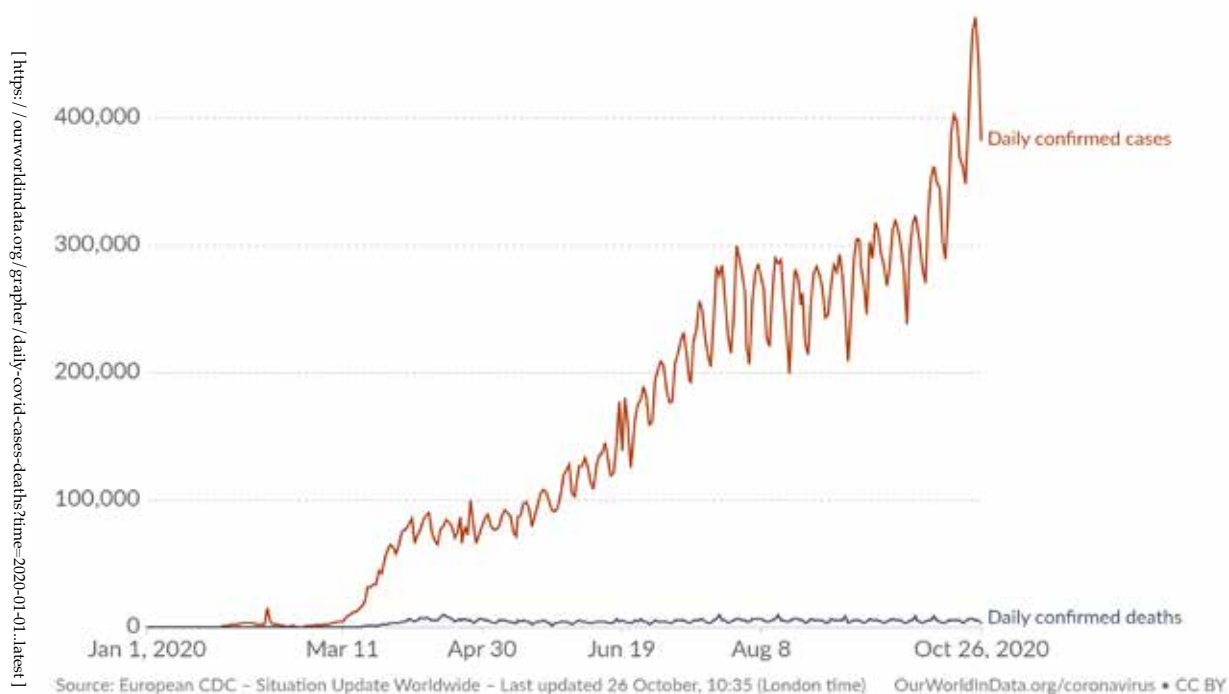
DE GLOBALE TRUSLENE

Dette kunne være tema for en egen artikkel - den som handler om alt annet som går galt i verden. Klimaet. Artsmangfoldet. Ressursmangel. Befolkningsveksten. Krigsfaren.

Da kaosteorien ble en hype på midten av 1970-tallet, fikk FN lagd en rapport som tok for

Daily confirmed COVID-19 cases and deaths, World

The confirmed counts shown here are lower than the total counts. The main reason for this is limited testing and challenges in the attribution of the cause of death.

Korona-pandemien skremte med dødsfall i starten, men spriket mellom antallet nye smittede og nye dødsfall er blitt stadig større gjennom 2020.

seg alle disse faktorene. De foret alt de hadde av parametre inn i datamaskiner som var oppsatt med det siste innen moderne kaosprogramvare. Ut kom det et fryktinngytende svar. Uansett hvordan man snudde og vendte på det, ville lovene om attraktorer og feedback gi et globalt sammenbrudd, senest rundt 2050. Jeg husker at jeg i min ungdom ble både skremt og fascinert.

Nå i dag håper jeg modellene deres ikke var så gode som de burde være, men jeg frykter at de var det. Det vi kan trøste oss med, er at Jorden tross alt har en evne til å holde seg i en slags balanse om vi ser stort på det - over noen milliarder år. Den har en evne til selvorganisering. Det er krefter i sving som er sterkere enn oss og alt det gale vi finner på.

Jo, isen kommer og går. Kontinenter oppstår og knuses. Magnetpolene skifter abrupt

plass. Dinosaurerne får en komet i hodet og sytti prosent av alt liv dør ut. Men i det store og hele ... så går verden sin skjeve gang videre. Kanskje blir det ikke med oss, og det er sikkert like greit for Gaia, vår mor.

Det blir neppe covid-19 som forårsaker verdens undergang, selv om det så slik ut i dagene rundt 12. mars 2020.

LA OSS SPÅ!

Men hva førte koronapandemien til? Hvordan skal vi forstå hva de langsiktige konsekvensene blir? For å "spå" må vi altså bruke kaosteori.

Vet du når et eple faller til jorden? Kunne man spådd når Newton helst ikke burde satt seg under epletreet, selv om han heldigvis, for vitenskapen, gjorde det? Eplet faller når det er overmodent. Det faller når et lett vindpust fra en

sommerfugl i Amazonas, via en tornado i Texas og en tidlig høststorm i Norge får kvisten på epletreet til å svinge en anelse for lystig på seg.

Jo, det var eplet som falt. Men det nytter ikke å bare studere selve frukten for å forstå hvorfor. Sånn er det med viruset også. For å forstå pandemien, må vi rette blikket bort fra selve viruset og se på hele det dynamiske systemet.

La oss spekulere litt.

Det var de eldste og mest sårbare som døde av korona. De var overmodne. Det var grensene som ble stengt. Folk flest syntes kanskje det kunne være greit for en stund, for å lindre den dårlige samvittigheten for all den unødige ferieflygingen og få litt pause i innvandringsmaset. Det var ønsket, det var overmodent.

Det var deilig å kunne slippe vekk fra det åpne kontorlandskapet og få mer tid sammen med unge. Det var overmodent å endelig bruke litt (eller mye ...) av oljepengene på bedrifts-Norge og NAV-utbetalinger til folk flest, som kompensasjon for pålagt fritid. De færreste protesterte mot at det ble brukt for mange penger.

Mye av det som skjedde og ble gjort var ønsket, overmodent, latent - som det heter på fagspråket. Potensiell energi kalles det i fysikken. Noe har lagret seg opp. I kaosteorien er betegnelsen igjen "attraktor". Det finnes en kraft et sted. Det kan være en innestengt sprut eller et sugende hull - en differanse i potensiale.

Så hva vil koronapandemien gi av varige konsekvenser? Hvordan blir været om et år? Om ti? Ingen vet nøyaktig, for Guds veier er som kjent uransakelige, selv om vi siden 1960-tallet har ransaket ganske så mye. Vi forstår egentlig ganske mye, men det er ikke bare-bare å anvende denne kunnskapen der den trengs mest.

Folk flest skjønner ikke noe som helst når ting blir for komplekse. De vil ha enkle svar. Også det kan forstås i kaoteoretisk sammenheng. Vi søker mot den mest attraktive attraktoren, den enkle og tydelige historien, den som forteller oss at alt er greit, det går nok bra. Den som alle

andre søker mot. Hytta på fjellet. Flukten fra frykten.

Verden venter på en kaos-Messias, en eller noe som kan forklare kaos på en enkel måte, åpne øynene til massene og få dem til å innse at overforbruk er nødt til å lede oss inn i fortapelsen. Og alt det andre FN snakket om. Jeg aner noen tendenser. I støyen rundt pandemien har røster våget ytre at de har skjønt noe. De har sett parallellen mellom pandemien og andre kriser. Vi bør lære mest mulig av koronaen.

Vi har nå sett kaos utfolde seg i praksis. Vi har sett hva som faktisk skjer når vi skrur på de store knappene og endrer på vesentlige ting i samfunnet. Vi har sett at det virker - eller ikke spiller noen rolle. For første gang har vår generasjon lekt kaosleken, fordi vi ble tvunget til det.

Døde vi? Ramlet verden sammen? Kan vi si det med sikkerhet allerede nå? Hva hvis vi bruker denne nye kunnskapen konstruktivt? Kan vi da styre bort fra kaos og redde planeten? Kan kaos i det hele tatt styres?

KONSEKVENSENE

Så hva vil koronapandemien gi av varige konsekvenser? Hvordan blir været om ti år? Det blir varmere. Vi kan faktisk si noe - ved hjelp av kaosteorien - om været.

Tilsvarende bør vi kunne spekulere om virkningene av korona-pandemien. Kaoslovene bør kunne si noe om sannsynlig videre utvikling av det komplekse, dynamiske systemet verden er. La oss prøve. Her kommer tre mulige scenarier.

SCENARIO 1 - DYSTOPIEN: USA RAKNER

La oss holde oss til USA i dette eksemplet. Koronapandemien kastet mange ut i arbeidsledighet. De som hadde minst i USA ble hardest rammet. De bodde trangt, hadde ikke gode nok helsetjenester og døde i størst antall. Fattigdommen i USA kan øke som følge av denne svekkelsen.

Allerede har vi sett opptøyene. Det kan eskalere. Dette vil gi økt redsel i den hvite befolkningen og påfølgende økt undertrykking og

segregering av befolkningsgrupper - med mer vold som følge.

Veien ligger da åpen for en sterk, hvit, populistisk leder som vil trygge den hvite befolkningen. Allerede omkring 2042 er de i mindretall. Dette kommer til å bli en stor sak i mediene. Frykten eskalerer. En ny maktfigur av typen Trump kan komme om bare fire år, trolig med tvilsomme metoder. Trump 2 vil ha lært av Trump 1 og vet at manipulering på alle områder fungerer.

Den nye sterke mannen (får vi tro) trenger å avlede befolkningen fra opptøyer. Et virkemiddel vil være å slå dem ned med hard hånd. Han trenger også å gjøre noe med økonomien for å redusere fattigdommen. Dessuten må han holde de hvite fornøyd. De rikeste.

Hva er det klassiske grepet? Å rette blikket mot en ytre, felles fiende.

Kina: I løpet av de neste fire årene vil Kina trolig bli enda mer dominerende i verdensøkonomien, autoritært i styresettet og kontrollere i den globale politikken. Landet kan ha blitt mer aggressivt mot sine naboer og tilsvarende mer militarisert.

Opprustning: USA kan velge å booste den innenlandske økonomien med økt våpenproduksjon. Ruste opp. Forberede krig. Dette tjener alle befolkningsgrupper, men de hvite mest. Den samme militariseringen kan komme politiet til nytte for å kontrollere opptøyer.

Mot stupet: Vi snakker om verdens største militærmakt som nå er presset mot kanten av stupet. Imot står Kina, verdens mektigste stat på alle andre områder.

Hva blir den utløsende faktoren? Hva blir skuddene i Sarajevo anno 2034? 2038?

Taiwan? Rakner Nord-Korea? Styrtes Kim Jung Un og landet ligger åpent for overtakelse av en av supermaktene? Det kan bli stygt.

Det finnes mange sommerfugler her i verden. Koronaviruset var én. En annen kan komme til å utløse den virkelig store krisen.

Vi kunne ha snakket om flyktningene fra

Afrika i stedet. Også der øker nøden. Også der trekker de rike seg ut for å beskytte seg selv. Du ser tegningen. Hvordan kommer koronaviruset til å ramme Afrika i fortsettelsen? Hva blir den utløsende faktoren?

SCENARIO 2 - EN BEDRE FREMTID

Koronapandemien har også demonstrert alt det gode som finnes i mennesker. Når vi forstår mekanismene, kan vi også gripe inn på rett måte. Vi forstår at de samme mekanismene styrer tanker, holdninger, sosial og politisk utvikling, økonomi osv. - ikke bare mekaniske, materielle forhold. Denne kunnskapen kan bli redningen.

Vi har for første gang en mulighet til å temme beist og troll som har herjet verdenshistorien frem til nå. De har mange navn: Grådighet, frykt, sinne, nød, forskjellsbehandling, manglende kunnskap, egoisme, forstokkethet, fiendskap, krig.

Alt dette danner dynamikk som spiller etter kaoslovene. Kanskje var det koronakrisen som for alvor fikk opp øynene våre for hvor sårbare vi er. Kanskje demonstrerte pandemien hvordan man faktisk kan håndtere en krise av slik dimensjon. Da må alt være mulig!

Vi har fått en mengde nye verktøy i fanget. Kanskje står vi på terskelen til rasjonalitetens tidsalder.

Planeten vår befinner seg i en sårbar balanse. Det er derfor den har klart seg i noen milliarder år. Dersom balansen forrykkes, kan alt være tapt på noen generasjoner. Nå har koronaen gitt oss en øvelse i å holde balansen når alt rakner.

Hva konkret er det vi har lært som vi kan utnytte videre?

- Det er mulig å styre atferden til hele befolkningen.
- Det er mulig å treffe koordinerte tiltak på tvers av landegrensener.
- Lokale myndigheter har en betydelig evne til å mobilisere.
- Hele sektorer kan trolig endres og formes, slik

Foto: Eric Prouzetki - Unsplash

som flybransjen.

- Vi trenger vårt nærmiljø mer enn vi trodde. Det er det vi har å falle tilbake på når resten av verden er utilgjengelig.
- Solidaritet er mulig på tvers av alder, kjønn, klasse og rase - dersom myndighetene forklarer og instruerer det.
- Vi forstår hvor farlig det er for hele systemet med skjevheter av alle slag.
- Vi forstår hvordan eksplosive lommer kan true alt - men også hvordan de kan isoleres og kontrolleres.

Se for deg at vi tar verktøyene i bruk for å løse klimakrisen. Eller fattigdommen i Afrika. Eller den kommende vannkrisen. Eller for å rehabilitere det biologiske mangfoldet, få ned befolkningsveksten, stanse utarmingene av res-

surser. Dersom vi får med våre "fiender", blir det fristende å flytte penger fra militær til sivil aktivitet. Verktøyene kan brukes på alle nivåer i samfunnet, også lokalt. Hvordan?

Det påligger oss alle å svare.

SCENARIO 3 - HVILKEN PANDEMI?

Verden er en stor skute å snu. Så fort faren er over, kan pandemien bli glemt. Folk vil gjøre som de er vant til. Samfunnet faller tilbake til det gamle. Mest sannsynlig blir det slik.

Det er en grunn til at ting er som de er. De etablerte mønstrene og attraktorene vinner, selv om det leder mot undergangen. Flytrafikken kommer tilbake. Produksjonen. Forbruket. Fokuset rettes igjen mot konflikter av alle slag. Kampen om ressurser og kontroll tar seg opp igjen og blir trolig tøffere enn noen gang nå som deler av

verden er satt tilbake.

Det mest sannsynlige er at verden snurrer skjevt videre, enda litt skjevare enn før. Vi vil ønske at ting fortsetter som før. Det er det vi kjenner. Alt annet skaper utrygghet. Vi vet alle at et globalt sammenbrudd truer. Ungdommen kjenner det på kroppen. Det er en grunn til at de opplever press, blir mentalt syke, reagerer med raseri og sivil ulydighet i demonstrasjoner.

Da spanskesyken dabbet av i 1920 etter drøyt to år med enorme dødstall, ble den etterfulgt av en tid med optimisme og spekulasjon. De glade tjueårene. Deretter kom et økonomisk krakk (1929), sosial uro (de harde tredveårene) og en ny verdenskrig (1939). Det var store svingninger. Kan vi forvente noe slikt også denne gangen?

Kaoslovene handler om harmoni og stabilitet. Når noe drastisk skjer, kommer det en rekyl. Dersom denne mekanismen fores med nye "problemer", kan systemet begynne å svinge voldsomt. Til slutt bryter det sammen. Vi vet dette nå. Vi vet at vi må reagere og vi har fått en verktøykasse.

Utfordringen blir å motstå fristelsen til å fortsette som før. Pandemien har forrykket balansen. Det kan komme kraftige etterdønninger, det kan vi ikke risikere. Ikke en gang til. Vi må velge våre ledere med omhu.

Men hva blir de konkrete følgene, spør du sikkert fortsatt? Hva er blitt utløst som ikke fantes tidligere?

- Fjernarbeid: Vi har opplevd at det er fullt mulig for svært mange å jobbe digitalt hjemmefra. For mange virksomheter vil det være lønnsomt og det kan bringe flere i arbeid, særlig de som ikke fungerer i konkurransepregede miljøer. Arbeidslivet blir ikke hva det var.

- Familievennlig: Når folk jobber hjemmefra bidrar dette til å løse tidsklemmen i familiene, redusere behovet for transport i byene og vitalisere lokalmiljøer. Vi kan få en ny generasjon barn som blir bedre tatt hånd om.

- Utdanning til flere: Skoler og universiteter ser at fjernundervisning fungerer. Dette kan gi gratis utdanning til flere, ikke minst til grupper som ellers ikke ville vurdert høyere utdanning.

- Digital kultur: Kulturlivet har åpnet en ny, digital arena, et nytt marked. Mer kultur betyr som regel et rikere og bedre samfunn.

- Utjevning? Vi har forstått at lavtlønte utfører kritiske samfunnsfunksjoner som bør verdsettes høyere. Kan vi håpe på økonomisk utjevning?

- Hjemme best? Turistsektoren og mange andre sektorer har gjenoppdaget sitt hjemmemarked. Hvorfor reise til sjelløse turistmaskiner i utlandet? Hvorfor importere ting vi lager like bra selv?

- Borgerlønn? Har vi oppdaget at borgerlønn kan være bedre enn NAV-støtteordninger som er krevende og dyre å administrere? Kan borgerlønn løfte svake grupper og skape nye markeder?

- Rasjonalitet: Kan vi håpe at "fornekterne" våkner? Vi er alle fornektere, på en eller annen måte. Det handler om klima, innvandring, vaksiner, bilisme, turisme, boligmarkedet, mat, moteindustri, hytter i sårbar natur, fattigdom, oljedrevet velstand - hva som helst. Klarer vi å gå i oss selv og forbedre oss?

Klarer du å forbedre deg?

Martina Gaux

Lære å sky pesten

Verdens bokhylle er full av dystopiske romaner hvor en epidemi bølger mellom permene. Etter lesningen, når vi har lukket boka sitter vi igjen, dypt rystet men lettet i sofaen: «dette kan jo aldri skje i virkeligheten.»

Nå har det skjedd. Vi lever midt i en dystopi. Hvordan skal vi takle epidemien? Burde vi ha lest mer rystende lektyre for å være bedre rustet? For det står jo alt der i Pesten av Albert Camus.

Albert Camus (1913-60) Fransk-algerisk forfatter. Nobelpris i litteratur i 1957. Kom til Paris i 1940, var en av grunnleggerne av motstandsbevegelsen Combat, senere redaktør i avisen med samme navn.

Selv om han spilte en betydelig rolle i venstresidens politiske og kulturelle debatt, nektet han å la seg ta i tjeneste for dogmer og valgte litteratur framfor filosofi. Romanfigurene hans er ofte rotløse, søkende, men finner hold i humanismen. Sykdom som rammer hovedpersonen gir et dypere innsyn i menneskelig væremåte.

Foto: United States Library of Congress's Prints and Photographs division

Litteratur – det er det stor enighet om – har to funksjoner: Den skal tjene til adspredelse og oppbyggelse. Hvilken andel som går til det ene eller andre formål gir seg utslag i om lektyren havner på hyttedo eller i bokskapet sammen med de andre såkalte «gode» bøkene. Verdensklassikeren *Pesten* er en av dem, en bok som alle skulle ha lest.

Men hvorfor? Hva avgjør om en bok blir del av pensum eller et bind i verdensbiblioteket?

TØRRTRENING

Svaret er vel ikke bare fordi boka er godt skrevet. Men den tar vare på noe vi ikke må glemme, eller som er viktig å øve på.

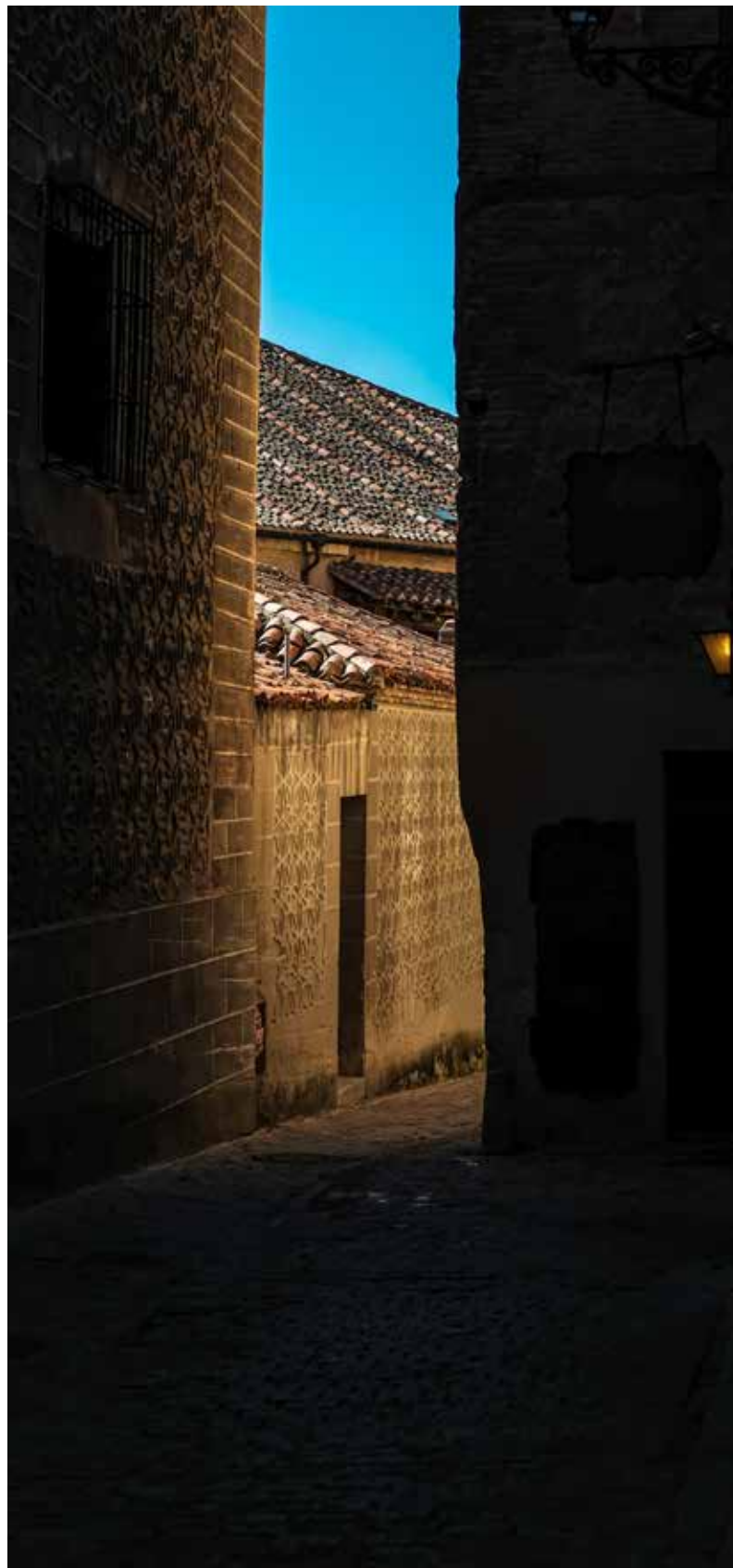
Å lese bøker, sier forfatteren Simon Stranger, gir oss muligheten til å sette oss inn i hodet til mennesker – ofre og gjerningsmenn, helter og krigsforbrytere som Henry Rinnan i Strangers *Leksikon om lys og mørke*. Romanen kom ut i 2018 og er organisert som et oppslagsverk fra A til Å. Det er en viktig øvelse i å forstå andre tenkemåter enn vår egen og å utvikle empati.

På samme måte kan vi utsette oss for en situasjon, krise eller katastrofe, trygt plantet i lesestolen. Det kan oppfattes som tørrtrening for det virkelige livet og burde derfor være et godt grep i barne- og ungdomslitteraturen – uten å være altfor pedagogisk.

I 2015 var tema på Nordisk barnebokkonferanse i Stavanger Undergang eller overgang? Påstanden som skulle undersøkes var at litteraturmarkedet for barn og unge på det tidspunktet ble oversvømt av en «stadig økende» mengde dystopier. Var det et tegn på tiltagende frykt for katastrofer? Eller hadde unge lesere det altfor godt og trengte en skikkelig oppvekker og påminnelse om hva de muligens kunne miste, og hva som er verdt å kjempe for?

Konferansen kom ikke til noe entydig svar, bortsett fra at dystopier alltid har vært en tilbakevendende (flod)bølge i litteraturen.

Det viktigste i en dystopi er ikke hvor og hvorfor katastrofen inntrådte, eller hvem som

har skylda for den, men hvordan den unge helten kommer ut av det.

Det som gjør dystopien som sjanger interessant er at hovedpersonen har vokst opp i denne nye verden. Han eller hun er muligens allerede tredje generasjon som lever under et verdisystem som er horribelt og uakseptabelt for leseren. For dystopiens hovedperson er det normalen, men – og her blir det spennende – en indre stemme, la oss si det humanistiske jeget, føler og kjenner at disse forholdene ikke er som de skulle være. Da skrider den unge helten til aksjon og redder verden, eller prøver å få den litt mer i balanse. I hvert fall for seg selv og vennegjengen.

Bak dette plottet ligger det alvorlige spørsmål om hvilke verdier som er viktige å ta vare på, og hva som må reddes med til den andre siden av krisen. Det gjelder også for *Pesten*.

VERDENS HUKOMMELSE

Dystopier er ikke bare en sjanger for barn og ungdommer. Minst to av 100 titler på listen over verdens viktigste og beste bøker er dystopier: Til dem hører Orwells *1984*, og Saramagos *En beretning om blindhet*. Romanen omhandler en epidemi – folk som blir rammet mister synet. Og hvordan forklarer vi den enorme suksessen av Maja Lunde og hennes hittil tre dystopiske romaner for et voksent publikum: *Bienes historie* (2015), *Blå* (2017) og *Przewalskis hest* (2019)? Alle tre bøkene følger den samme oppskriften: Fortellingen om en naturkatastrofe rulles opp fra tre forskjellige ståsteder i historien: i fortid, nåtid og framtid. Den globale verden er i alvorlig krise eller har kollapset, og hovedpersonene må stille seg den nye utfordringen – om det er biedøden, vannmangel eller arter som utrykkes. Bøkene til Lunde er ikke uten håp og har en klar appell: det kan fortsatt gjøres noe for å avverge katastrofen. Det må gjøres nå.

Men hva får voksne til å lese om en verden som jeg håper vi aldri kommer til å oppleve? Her tenker jeg på de tre romanene av Jan Roar

Leikvoll: *Eit vintereventyr, Filolane og Bovare*. Historiene står uavhengige fra hverandre. De skildrer liv i en verden som er strippet for enhver form for humanisme. De er så forferdelige at jeg ikke klarer å gjengi dem, men de hører til det beste jeg har lest.

Når litteraturen er som best, sier Olof Lagercrantz i *Om kunsten å lese og skrive*, synes vi at vi plutselig husker noe viktig, som vi har visst en gang, men glemte.

Fortelleren i *Pesten* ser akkurat det som sin plikt, nemlig ikke å tie og la historien gå i glemmelsboken, men vitne og opptegne «hva man lærer når man står midt i katastrofen.» Og mens hele byen fester og feirer at epidemien er beseiret, begynner han å skrive.

Det gjør han uten forakt for de andres glede - tvert imot, han beundrer dem for deres evne til å reise seg igjen, men han vet at pesten aldri kommer til å bli beseiret, at den bare venter på å komme tilbake. Og da gjelder det å gjenkjenne de første tegn og ta dem alvorlig.

SE OPP FOR ROTTENE

Pest er en meget smittsom, bakteriell sykdom som overføres fra lopper over rotter til mennesker. Den har aldri blitt helt utryddet og kommer stadig igjen. «Den ligger i dvale i tiår etter tiår i møbler og sengetøy,» som det heter i romanen. «Den venter tålmodig i soverom, i kjellere, i koffertene, lommeklær, papiresker, og en dag til menneskenes ulykke og lærdom, vekker den rottene sine og sender dem ut for å dø i en lykkelig by.»

Der hvor det finnes mennesker finnes det rotter – der hvor pestsyke rotter kreperer dør snart også menneskene.

Samfunnet i boka som blir rammet er Oran, en by uten egenskaper. Siden den har så lite særpreg er den velegnet som grunnmodell for et pestutbrudd som kunne skje når som helst og foran hvilken bakgrunn som helst.

I våre dager har korona rammet hele verden. Men konstant, global mediedekning har gjort at

hele verden har mutert til en covid-19-by.

I *Pesten* er parallellene til dagens situasjon mange: Nedstenging, sosial isolasjon, massebegravelser uten pårørende, unntakstilstand som blir den nye normalen - for bare å nevne noen. Men vi leser ikke om tilløp til fellesskap med klapping fra balkongene, spontankonserter til ære for helsepersonell, postulat av en felles dugnad, at kongen reiste til folket og avsluttet bilkjøringen på sykehuset der hvor epidemien ble bekjempet.

Slike solidaritetskunnngjøringer finnes det ikke noen av i Oran.

Ja, muligens finner pesten bedre betingelser der i en slik ansiktsløs by enn på et annet sted, fordi innbyggerne i Oran blir beskrevet som flegmatiske og lidenskapsløse.

Klimaet og de karrige omgivelsene har herdet dem i kampen om å overleve. Sykdom passer ikke inn i deres selvbilde. Man skal ikke bli svak i Oran. En som blir syk allikevel kan ikke regne med omverdenens empati og dugnadsånd, og må dø alene. Et scenario som romanens forteller beskriver slik: «Tenk da på en som skal dø, som er fanget bak hundrevis av murvegger som freser av varme mens resten av byen er i telefon eller på kafé og snakker om transaksjoner, konnossementer og rabatt. Så ubehagelig kan altså døden være, uansett hvor moderne den er, når den inntreffer på et gult sted.»

Det første pest-mottiltaket er stengingen av byen - ingen får lov til å komme inn og ingen kommer seg ut. Denne adskillelsen fra omverden og kjære var det verste for innbyggerne i Oran, verre enn å dø. Mulighetene for å oppleve fellesskap blir mer og mer redusert: Etter portforbud følger forbud mot å besøke syke og døende og kulminerer i forbudet mot å delta i begravelser. Det som er ment som tiltak for å bevare menneskelig liv, tar i realiteten verdigheten som menneske fra dem. Ritualer og følelser blir krenket, likene blir gravet ned som søppel i massegraver eller brent. Det eneste som understreker forskjellen mellom døde mennesker og døde

Foto: Krisztina Papp- Unsplash

hunder er at begravelsen blir registrert.

Direktiver som opprinnelig var pest-relatert munnet ut i en unntakstilstand som går langt over bekjempelsen av epidemien. Alt som var av menneskelig verdi blir ofret for velorganisert effektivitet. «Bare statuene i de tomme gatene,» så heter det i romanen, «forsøkte å minne om hva menneskene hadde vært,» nemlig respekterte borgere som ble hedret, æret og beundret for deres gjerninger.

Da unntakstilstanden blir den nye normalen er bunnen nådd. Folk i Oran ble vant til å være uten håp som verre er enn å miste alt håp.

VENNSKAP I PESTENS TID

Foran kulissen strippet for menneskelighet finner romanfigurene sammen. I sin håndtering av pesten står de fram som fire rollemodeller. En lege, en prest, en byråkrat og en journalist. Rommet de skaper for samtaler og en form for vennskap som oppstår minner dem om at de er mennesker. Denne gruppen våpenbrødre –

frères d'armes, brothers in arms - blir på mirakuløst vis forskånet for pesten. Det er denne gruppen som utretter noe. Styresmaktene er det lite å høre om bortsett fra som kilde for nye direktiver og restriksjoner.

Vel å merke varer denne krisepakten som praktisk nødvendighet bare så lenge krisen varer. Etter at pesten er «beseiret» går hver av dem sine egne veier. De tar opp og fortsetter med sine gamle liv akkurat som alle andre, fordi «å leve som om ingenting hadde hendt» er det som alle i bunn og grunn ønsker. Men for legen er det umulig å glemme alt. Han er overbevist om at «pesten ville etterlate spor, om ikke annet så i hjertene.» Legen ser det derfor som sin oppgave å opptegne det som har hendt «til menneskenes ulykke og lærdom.»

Modellene i legens opptegnelser blir beskrevet nøytralt, men ikke likegyldig. Han vil snakke «på vegne av alle» slik at alle veier er like gyldige.

«Denne historien angår oss alle» er en setning som trekker seg som mantra gjennom romanen hvis tema like mye er krisehåndtering som menneskelig samhold.

DEMOKRATI I KRISETIDER

Legen selv er «frontkjemper», en rasjonell pragmatiker. Han har slått av følelser til de grader at en pasient trygler ham om å vise medlidenhet. «Ingenting i verden er verdt at man vender seg bort fra det man elsker,» forklarer han for en kritiker. «Likevel vender jeg meg bort jeg også, uten at jeg kan vite hvorfor.» Legen spør ikke hvorfor epidemien har rammet, han vet bare at den har rammet, at de syke må helbredes, og det så raskt som mulig. Det er det han gjør. Samtidig er han klar over at seirene han oppnår bare er midlertidige: Det «vil de alltid være, det vet jeg. Men det er ikke grunn nok til å slutte å kjempe.» Legen er en moderne Sisyfos.

Presten er en slags motspiller mot legen. Han trenger en grunn, hvorfor pesten har rammet, og forklarer epidemien som Guds straff i en glødene preken i kirken. Denne prekenen fikk enkelte tilhørere til å oppfatte pesten som en ufattelig fengselsstraff under himmelokket for en ukjent forbrytelse. Men også her har presten svaret klart: Forbrytelsen er et syndig, gudsforglatt liv, men det finnes en vei ut av lokket: Anger, botferdighet og fornyet ydmykhet i bytte mot at Gud opphever straffen. Prestens budskap er at han aldri har opplevd Guds trøst og det kristne håp som «omfatter oss alle» sterkere enn under pesten – håpet er at deres gjerninger som er rettet mot Gud kan stemme Gud mildere, men det er bare HAN som kan gjøre slutt på epidemien. Begge modellene, legens og prest-

ens, er handlingsbaserte og forholder seg til realiteten.

Byråkraten derimot velger tilflukt i en annen realitet som han mestrer like dårlig som virkeligheten han lever i. Han oppdager forfatteren i seg, begynner å skrive en roman, men kommer aldri lenger enn til første setning som lyder slik: «En vakker morgen i mai måned red en elegant amasone på en praktfull fuks gjennom Boulogneskogens blomstrende alleer.» Kontrasten til byen han lever i kunne ikke vært større. Setningen er absurd, men mens han leser hører han ikke skrikene av folk som lider. Lyden av hans egen stemme skyver seg mellom ham og virkeligheten mens han gjentar setningen som et mantra i det uendelige. Da pesten tar slutt har han skrevet et manus på 50 sider, men det inneholder bare denne ene setningen i utallige varianter. For å vise hvor meningsløst denne beskjeftigelsen var, brenner han manuset etter at pesten tok slutt, men begynner om igjen, denne gangen uten adjektiver.

Det kan tolkes som om han prøver en variant som er ribbet for vurderende beskrivelse.

Hva bruker Camus denne avmektige figuren til? Gjenspeiler det hans holdning til hva litteraturen kan utrette? Nei, tvert imot. Oppteignelsen av legen som blir til romanen *Pesten* er jo selve motbeviset. Og selv om byråkratens skriveprosjekt kan framstå som meningsløst har det sin berettigelse. Han kan bare ikke gjøre noe annet.

Rollefiguren som viser seg å være mest fleks-

bel er journalisten.

OSS

Journalisten er i utgangspunktet en utenforstående observatør. Han er på oppdrag i byen, skal skrive en reportasje om innvandrernes levevilkår da pesten rammer og fører til nedstenging. Han er dypt ulykkelig, føler seg urettmessig fanget og planlegger å flykte for han er jo ikke en innbygger av Oran. I en diskusjon med legen får han høre at det ikke er en rimelig grunn. Det er pesten som definerer hvem som hører med og hvem ikke. «Fra nå av er du dessverre herfra, som alle andre.»

Det er ikke ordene som overbeviser journalisten. Forandringen skjer i det øyeblikket han står foran den reelle muligheten til flukt fra Oran, og han må treffe et valg. Inntil da har han levd etter prinsippet at et fellesskap bare er så lykkelig som de enkelte er lykkelige. Nå må han vurdere om det kan opprettholdes.

Han velger å bli i byen og jobber fra nå av som assistent for legen. Da han blir spurt hvorfor han har ombestemt seg svarer han: «Det kan være en skam å være lykkelig helt alene.»

Det er ikke bare journalisten som underordner seg som individ - i kampen mot pesten fantes det «bare en kollektiv historie.»

«Denne historien angår oss alle» er en setning som trekker seg som mantra gjennom romanen hvis tema like mye er krisehåndtering som menneskelig samhold.

KOLLEKTIVE KRISER KREVER KOLLEKTIVE LØSNINGER

Romanen *Pesten* tegner et bilde av evnen til samhold, et bilde som både er optimistisk og pessimistisk. Optimistisk fordi det oppstår en gruppe som støtter hverandre og er i stand til å vise toleranse for andres holdninger og løsninger. Legen og presten kan møtes. De som agerer støtter andre, også de som har flyktet i drømmer som byråkraten. De tar vare på humane grunnverdier. Krisen fører til samhold.

Som en av gruppemedlemmene sier: «Den eneste måten å føre mennesker sammen på er å sende dem pesten.»

På den andre siden holder dette utopiske felleskapet bare så lenge krisen varer. Etter epidemien fortsetter de fire akkurat som alle andre på sine kjente veier, i sine gamle roller. Men fortelleren dømmer dem ikke for det. Han ser en styrke i denne evnen til vende tilbake til normalen og en form for uskyldighet.

Er *Pesten* et vitnemål om menneskets akk så svake natur? Trenger vi en roman om en epidemi for å stå mer sammen? Og hvis ikke det holder: Er en epidemi som korona virkelig bare den eneste måten å minne oss om humane verdier?

Ja, kanskje, men vi trenger ingen som sender denne påminnelsen til oss utenfra.

HUMANISME

At Gud er død betyr ikke at alt er lov, mente forfatteren Albert Camus. Men med HANS eller HENNES bortgang er det ingen der lenger som bestemmer regler, straffer ved overtredelse, og kan bes om nåde eller hjelp. Det er menneskenes oppgave å definere lover og verdier, hva som gjelder i et samfunn og hva det betyr å være et menneske. Med sin roman *Pesten* leverte Camus et viktig bidrag til humanistisk tenkning som den dag i dag er høyst aktuell og relevant. Delvis er det skremmende lesning som en skikkelig dystopi som går i oppfyllelse i disse dager.

I det som legen har gjort ligger en viktig oppfordring: nemlig å vitne, skrive ned hvordan han og gruppen rundt ham taklet epidemien, slik at krisen ikke bare er en historie om lidelse, men til «lidelse og læring». Er altså *Pesten* som beretning en oppskrift til å skrive fortellingen *Koronaen*?

Hva er viktig å få med seg? Hvilket budskap skal vi som er de overlevende tidsvitner, etterlate oss til adspredelse og oppbyggelse?

Martina Gaux

Lykke i koleraens timer

*Under en epidemi blir de trygge rammene som har holdt hverdagen samlet sprengt, og indre konflikter kan flyte fritt. Det kan oppfattes som en reell trussel, en farefull tilstand som må avverges, men kan også oppfattes som en sjanse, en mulighet til å ta omveltende grep. Hovedpersonen i Thomas Manns *Døden i Venedig* griper denne sjansen. Han får et nytt begrep av hvor lenge et lykkelig liv varer. Hvorfor kan romanen leses som kjærlighetserklæring til epidemier?*

Thomas Mann (1875-1955), tysk forfatter, Nobelpris i litteratur i 1929, vokste opp i et fornemt kjøpmannsmiljø i hansestaden Lübeck, var kjent for sin strenge etikette og korrekte leveste. Under nazistregimet i Tyskland flyktet Mann først til Sveits så til USA hvor han oppmuntret det tyske folket til motstand gjennom radiotaler. Et sentralt tema i Manns verk er spenningsforholdet mellom kunstnerisk virksomhet og borgerlige, konservative verdier. De fleste av hovedpersonene som sliter med denne konflikten mister fotfeste og river – i verste fall - alle rundt seg med seg i avgrunnen. Sykdom er ofte veien de går siden den gir visse rettigheter: den fritar fra plikter, unnskylder og muliggjør avvikende atferd.

Foto: Atlantic -photo, Berlin

SE VENEZIA OG DØ

Det er ikke tilfeldig at Thomas Mann valgte kolera som den dødbringende sykdommen. Kolera utløses av tarmbakterier som overføres av forurenset vann, i sjeldnere grad fra menneske til menneske og fører til ukontrollerbar diaré. Det karakteristiske med epidemien - det skitne, illeluktende, som tar all verdighet fra den syke - rammer hovedpersonen ekstra hardt. For han står for det strikt motsatte i både holdning og livsførsel.

Det er heller ikke tilfeldig at Thomas Mann har valgt Venezia som skueplass for fortellingen. På grunn av beliggenheten og byggekonstruksjonen har Venezia alltid stått som symbol for undergang. Men Venezia står også for ultimativ skjønnhet og har kulminert i ordtaket *Se Venezia og dø*.

Hovedpersonen i romanen, Gustav von Aschenbach, er først og fremst en dannet, distingvert, godt voksen herre som er bundet av konservative konvensjoner og forventninger. Som profilert forfatter strever han mer etter perfektjon enn kreativitet. At han bestemmer seg for Venezia som reisemål er dermed en risikofull avgjørelse mot alle odds - særlig etter flere advarsler.

Kanskje er denne avgjørelsen et uttrykk for en dyptliggende lengsel som blir frigjort når de ytre rammene faller bort.

Von Aschenbach møter skjønnhet og begjær i person av den unge Tadzio, en turist som han selv, og blir fullstendig betatt. Han forynger klesstilen som om han var på frierfot, farger håret mørkt, bruker sminke og parfyme og følger gutten gjennom byen som en hund. Kort

sagt: Gustav mister mer og mer det respektable ytre og fotfestet i takt med at Venezia blir infisert av koleraen.

En nøkkelscene i romanen utspiller sig på stranden Lido. Gustav som har fulgt begjærets objekt hit føler at gutten vil lokke ham ut på dypt vann. Tadzio står i sollyset med føttene i bølgen på vei til å ta et bad. Han ser seg over skulderen, vel vitende om at han blir observert, og møter Gustavs blick, utfordrende, oppfordrende, men Gustav gir ikke etter, ikke der og ikke da.

På det tidspunktet koleraen er et faktum og byen nedstenges blir Gustav i et merkelig oppstemt humør.

Han har fortsatt muligheten til å reise som mange av de andre gjestene, men han velger å bli - det finnes ikke noen vei tilbake til herren han var før reisen. Gustav har bestemt seg for å se skjønnheten og føle lidenskap selv om døden er prisen.

Han tar avskjed med livet på Lidostranden med ryggen til byen og samfunnet. Henslengt i en fluktstol nyter han utsikten mot havet og den vakre Tadzio ved vannkanten.

Havet er for ham uforenelige motsetninger: Det beroligende i bølgenes rytme og det opprivende, målløse, farlige. Havet er som kunsten: Den gir ham muligheten til «et opphøyd liv, men den fortærer også raskere.» Slik er det også med lidenskap.

Gapet mellom hans lystfulle slutt og tidligere liv kan ikke tydeliggjøres bedre enn med fortellingens siste setning: «ennå samme dag mottok en respektfull rystet (sic!) verden etterretningen om hans død.»

Foto: Vlad Hilitanu - Unsplash

KOLERALYKKE

Romanen er en fortelling om en personlig krise. Den kan ikke løses i vante omgivelser og i hverdagen, men den får komme til utbrudd under epidemien langt hjemmefra. Reisemålet er et bevisst valg og hovedpersonen tar sjansen selv om små hendelser og varsler advarer ham mot risikoen.

Koleraen og Venezia gir en passende bakgrunn slik at det ytre speiler den indre konflikten. Gustav von Aschenbach blir revet i to: kroppens begjær og lidenskap på den ene siden – fornuft, konvensjoner og døden på den andre.

Han velger både og.

Døden er ikke en undergang fordi han har levd. Å nyte det livet han har ønsket seg er tidsberammet og stedbegrenset, men hvem bestemmer at et lykkelig liv er et langt lykkelig liv?

OM ARTIKKELFORFATTERNE

Rolf Brandrud

Har bakgrunn fra 3 tiår i NRK som kulturjournalist, internettsjef og leder for internasjonale mediekonferanser, bl.a. Radiodays Europe. Han er forfatter, medredaktør for Dyade og meditasjonslærer i Acem.

Martina Gaux

Ungdomsbokforfatter. Utdannet magister i litteraturvitenskap og fagjournalist. Forskningsbibliotekar ved Nasjonalbiblioteket i Oslo med plakater og bokillustrasjon som fagfelt.

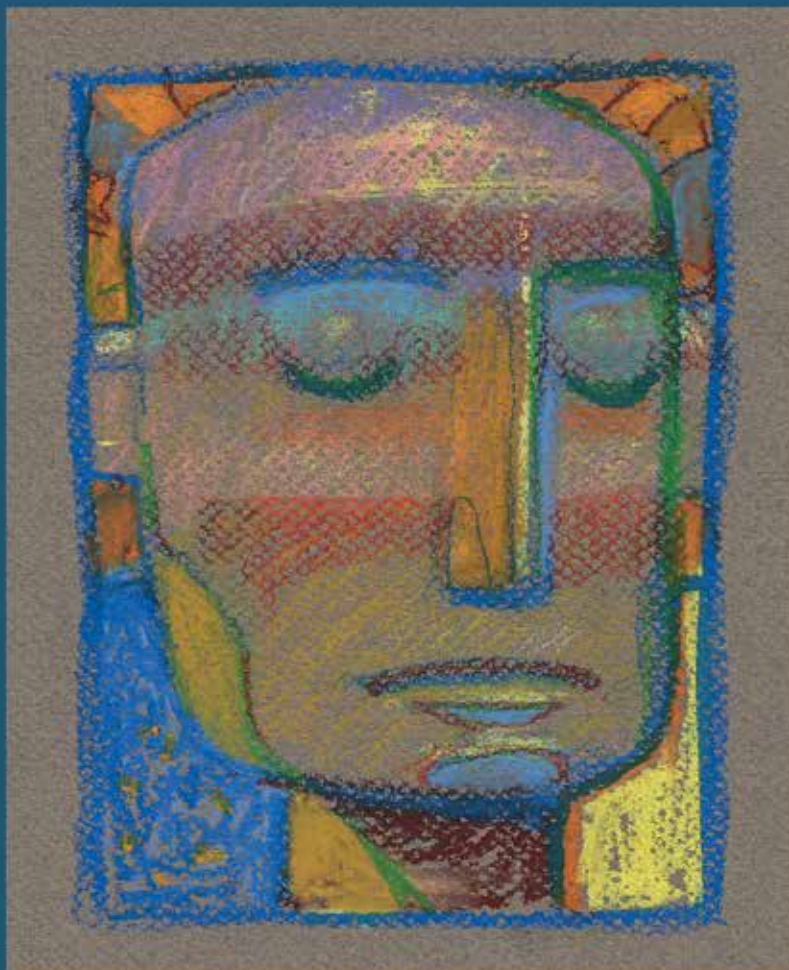
Eirik Jensen

Tidligere advokat (H) og partner i et større forretningsadvokatfirma. Magister i filosofi. Medredaktør for Dyade og kurslærer i Acem.

Tom W. Ottmar

Var en av to som i 1995-96 etablerte nrk.no. Han bygde opp NRKs intranett i 1997 og har gjennom de neste 25 årene utviklet ABC Startsidene og en rekke andre tjenester på nettet, f.eks. mylder.no. Ottmar er journalist fra Norsk journalisthøgskole, programingeniør fra NRK og har et grunnfag i psykologi. Han arbeider for tiden med en "metafysisk spekulasjon" som viser hvordan bevissthet og vår opplevde, materielle verden kan forklares i en forent teori, se varhet.com.

Stillhetens psykologi

Perspektiver på Acem-meditasjon

Red. Are Holen

Stillhetens psykologi må sies å være en klassiker. Siden førsteutgaven i 1976 er den trykket i over 40.000 eksemplarer. Det er Norges mest leste bok om meditasjon. I tillegg er den oversatt til svensk, dansk, spansk, engelsk, nederlandsk og kinesisk.

Dette er en grundig omarbeidet og utvidet utgave. To kapitler er helt nye; ett sammenligner ulike meditasjonsformer, og ett drøfter sentrale sider ved meditasjonsprosessen.

Dyade forlag

ISBN 978-82-91405-68-1

9 788291 405681

B ØKONOMI
ÉCONOMIQUE

NORGE

Returadresse:
DYADE
Postboks 2559 Solli
0202 Oslo

Koronaviruset har gjort verden farlig for oss igjen.

Utryggheten har vært underveis lenge. I vår del av verden har vi levd 75 år i fred og frihet i ly av supermaktbalansen mellom USA og Sovjet.

Men siden 1989 har vi gradvis fått et langt mer uforutsigelig geopolitisk forhold mellom fire stormakter – Kina, USA, Russland og EU. Samtidig har det buldret av folkeopprør verden over – nå sist med Hong Kong, Black Lives Matter og Hviterusland.

Labile strukturer kan veltes av små hendelser – av sommerfugleffekter som setter større prosesser i gang. Hvor redde skal vi være? Når vil utryggheten gi slipp på oss? Er vi ved starten, midten eller slutten av korona-pandemien?

Det kan ingen vite.

Bli med Dyade inn i pestens, fryktens og kaosteoriens verden.